

BUDAPESTI KÖNYV-ÉRTÉKESÍTŐ
1924. OKT. 15.

FÖLD

ÉS

EMBER

NEGYEDÉVENKINT MEGJELENŐ TUDOMÁNYOS
SZEMLE ~ SZERKESZTI:

KOGUTOWICZ
KÁROLY

486
II

IV. ÉVF.
MÁSODIK SZÁM
1924.

SZERKESZTŐSÉG: BUDAPEST, V., KATONA JÓZSEF U. 28.
A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG EMBERFÖLDRAJZI
SZAKOSZTÁLYÁNAK KIADÁSA
BUDAPEST.

TARTALOM.

	Lapszám
<i>Ecsedi István</i> : Eltűnt pusztafaluk Debrecen határában	65
<i>Winkler Elemér</i> : Sopronbánfalva emberföldrajzi leírása	75

Szemle.

<i>Peake Herold</i> : The English Village, the Origin and Decay of its Community (<i>Gróf Teleki Pál</i>)	91
<i>Schréter Zoltán</i> : Az egri langyosvizű források (-z.)	91
<i>Rozslozsnik P.—Schréter Z.—i. Roth K.</i> : Az esztergomvidéki szénterület bányaföldtani viszonyai	92
<i>Leidenfrost Gyula</i> : Kalandozások a tengeren (-z.)	92
<i>Alfred Hettner</i> : Grundzüge der Länderkunde. I.: Europa (<i>Kogutowicz K.</i>)	92
<i>Europe centrale, étude d'incendie par de la Revelière</i> (p.—)	93
<i>La Tchecoslovaquie. Conférences faites à l'Union Française par M. J. Brunhes, L. Eisenmann etc.</i> (p.—)	93

Apró közlemények.

Szláv geográfusok kongresszusa	95
Lengyel geográfusok Magyarországon	95
Az új középiskolai tanterv	95
Svájc olaszországi szabadkikötője	95
Új földrajzi intézet Innsbruckban	95
A földbirtok megoszlása Lengyelországban	95
Új folyóirat	96
A Földr. didaktikai szakosztály	96

KÉRELEM!

Aki az új évfolyamnak ezt a füzetét kézhez veszi és megtartani nem óhajtja, ne küldje vissza, hanem tegyen annyit tudományunk érdekében, hogy eljuttatja egy érdeklődőhöz.

A FÖLD ÉS EMBER

1924. évi kötetére hirdetett kedvezményes előfizetés határideje lejárt. Ezentúl rendes előfizetés alapára 10 korona, kedvezményes (tanároknak, tisztviselőknek, iskoláknak) 6 korona, amely összeg a mindenkori könyvkereskedői szorzószámmal szorzandó. (Jelenleg 7000.)

A FÖLD ÉS EMBER

kiadóhivatala Budapest VII, István-út 91-93.

Eltűnt pusztafaluk Debrecen határában.

Debrecen város nagy kiterjedésű, 166.000 kataszteri holdnyi határát sokan csodálják és folyton kérdezik, miképpen lehet egy városnak ilyen nagy határa? Részletes feleletet még senki sem adott rá.

Sokan igyekeztek e nagy határt a magyar nemzet ősi foglalkozásával, a nomád, később pedig a szilaj pásztorkodással magyarázni és elfogadták azt a véleményt, hogy a nomád legeltetéséhez nagy terület volt szükséges. Ez azonban Debrecen nagy határának kialakulására nem áll. Muzeális és levéltári kutatások arról győznek meg bennünket, hogy Debrecen mai határán a XII—XIV. századokban, tehát mikor az ősfoglalkozás föltehetőleg leginkább virágzott, közel 25 község állott. Kétszáz év múlva e községek elpusztultak s a XVII. század elején már romhalmazok között a pusztahatárokon fehér gulyák és nyargaló ménék legelésztek.

Milyen nagy nemzeti tragédiáknak, politikai, társadalmi, gazdasági változásoknak kellett itt lejátszódnia, míg e népes falvak eltűntek s a községek emlékei *laka, ülése, háza, teleke* nevekben maradtak fenn korunkig.

Megjegyzendő, hogy a pogány nevű községek, mint *Lombi, Macs, Torna* ősbibb eredetűek, mint a keresztény nevű községek. Legtöbb esetben, az előbb pogány nevű község, ha keresztény templomot emelnek benne, keresztény nevet kap, és pedig azét a szentét, melynek tiszteletére a templom szentelve volt. Így *Lombi* község *Szentkeresztfalva, Tornya, Boldogasszonyfalva* vagy egyszerűen *Boldogfalva* nevet kapott. Sokszor nem a háborúk, a dúlások pusztították el a községeket, hanem különösen gazdasági vagy örökösödési érdek is eltelepítette máshová. Ritkán ugyanezek az okok egy községből kettőt csináltak.

Debrecen város múzeuma, léteesülése óta nagy buzgalommal teljesíti hivatását, hogy az eltűnt pusztafalukat és azoknak templomait felkutassa. *Zoltai Lajos* igazgató e téren derék munkát végzett, számos pusztatemplomot kiásatott. Tavaly, 1923 nyarán Debrecen város múzeumának és levéltárának tisztviselői részletesen bejárták az óriási határt. Felkutatták az eltűnt pusztafalukat, s amelyiket meglették, térképeztek, hogy később megásassák.

Kutatásuk eredményes volt és sok, Debrecen történetében eddig ismeretlen történeti és településföldrajzi adatot tárt fel.

Magán a Debrecenhez tartozó *Hortobágy pusztán* tizenkét falu kutatható fel. Legnagyobb volt *Ohat*, mely már 1220 táján megült hely volt és *Hahothmunustura* nevét viselte. Monostorának apátja ez évben bizonyos rablók ellen a váradi káptalan előtt keres elégtételt.¹ Anonymus szerint *Ohat* kún vitéz alapította,² akinek egyik

¹ *Karácsonyi—Borovszky*: Az időrendbeszedett Váradi Regestrum 251. l.

² *Szabó K.*: Honfoglalás kútfői.

utóda keresztyén hitre tért és a Boldogságos szűz tiszteletére monostort alapított.³ Az Ohatok megvaszakadtával a király Mihálynak adományozta,⁴ akit Domokos tárnokmester kiűzött a birtokból és királyi jóváhagyással 1299-ben Poroszló birtokáért⁵ elcserélte. Róbert Károly 1318-ban visszaadta Ohat községet Arnoldnak,⁶ aki felét átengedte vérszerinti rokonának, Mike mesternek,⁷ aki a maga részirtokán Szent György vértanú tiszteletére egy szerény kis templomot építtetett. Így talál az 1336. évi határjárás Ohaton két templomot.⁸

Ohat 1336-ban a Bajoni családra szállt. A XVI. század végén az 1594. évi tatárdúlás alkalmával felégették. Később benépesült, végre 1660-ban Sejdi basa végleg elpusztítja s Debrecént a XVII. század végén berbe veszi. Zoltai Lajos 1905-ben templomdombját megásatta s egy román stílusú templomot, egy csúcsíves temetkező kápolnát talált ott.⁹ Területén ma két debreceni bérgazdaság van.

A másik nagy község volt Zám. Erről is 1220-ban a váradi Regestrum tesz először említést. Az 1241. évi tatárjárás elpusztította; a század végén nem épült fel, Róbert Károly alatt a Debreceni Dózsáknak adták el urai.¹⁰ Dózsának 1404-ben magva szakadt és mint leányági birtok végre a Hunyadiakra szállt.¹¹ 1435-ben felerész a Bajoni, fele a Gecsei családra száll.¹² A Gecsei család részirtokát a dédesi pálosoknak adta.¹³ Ezekről vette meg a Bajoni család 1545-ben 350 forintot.¹⁴ Ez időben Zám a kisebb községek közé tartozott. 1543-ban 7, 1549-ben 18 portát írtak össze.¹⁵ Lakóinak számát 250—309 lélekre becsülhetjük.¹⁶ 1552-ben a török lakóit elűzte, 1554-ben 9 adózó portát, 29 elhagyott házat, 2 szegényt találtak az összeírók. 1570-ben 11, 1589-ben 8 portát találnak. 1594-ben a tatárok felperzselték úgy, hogy az adóösszeírók 1596 azt írják: „per tartaros est depopulata et deserta“, 1598-ban pedig ezt jelentették: „omnia est deserta“. Többé nem épült fel. Debrecen város 1671-ben vette zálogba Bánfy Gábortól. Most gulyaegelő a Hortobágy déli részén.

Zoltai Lajos¹⁷ 1907- és 1908-ban megásatta a zámi templomdombot és ott egy román stílusú Árpád-kori templom alapját ásta ki. A templom a XIII. században épült egyhajós, szentély nélkül. Alapja döngölt föld, felépítménye vékony, széles, pelyvával kevert Árpád-kori téglából¹⁷ épült.

³ Karácsonyi I.: Magyar nemzetségek. II. 116. l.

⁴ Wenczel: Árpád-kori új okmánytár. III. 274.

⁵ Hazai okmánytár. VIII. 414.

⁶ Zoltai L.: Legrégibb határjárások... „Város“. 1913. 7. f.

⁷ Gróf Károlyi család oklt. I. 47. l.

⁸ Gróf Károlyi család oklt. I. 12. l.

⁹ Múz. és Könyvtári Értesítő. 1907. évf. 180. l.

¹⁰ Zichy Okmánytár. I. 88. — Fejér Cod. Dipl. V. 1. 156. l.

¹¹ Csánki D.: Magyarország tört. földrajza.

¹² Zoltai L.: Debrecen városi múzeum jelentése 1910. 46. l.

¹³ Zoltai id. m.

¹⁴ Századok 1887.

¹⁵ Szabolcs vármegye dicális összeírása.

¹⁶ Zoltai L.: Birtokos nemes urak... Debr. Képes Kalend. 1908.

¹⁷ Zoltai L.: Ásatás a zámi templomdombon. Debr. Múz. jel. 1908.

Máta, falu a váradi Regestrumban fordul elő.¹⁸ 1328-ban Dózsa fiai kapták.¹⁹ 1421-ben Zsigmond király Brankovicsnak adta, 1450-ben Hunyadi Jánosé. 1443–1553. évi összeírások alig néhány portát szám-láló falut Török János birtokának tartják.²⁰ 1553-ban elnéptelenedett. Összedőlt sárházainak nyomai ma is megtalálhatók a hortobágyi gazdasági épületek körül. Báthory Zsigmond mint pusztát Debrecennek adja, ezóta bírja is.²¹

Mátával együtt emlegetik *Papegyházát*, mely amattól északra fekszik: Egyházas község volt, mint IV. Béla 1262-ben kiadott új adománylevele bizonyítja.²² Még 1476-ban is előfordul, Szilágyi Erzsébet igényli.²³ Ezután elpusztult. Emlékét a Papegyházi-erdő és Pap-eri őrzi.

Papegyházával határos község volt *Arkusd* vagy *Arkustelek*. Neve 1299-ben fordul elő és 1341-ben a határjárók feljegyzik.²⁴ Az Árkus folyó balpartján feküdt.

Árkustelektől délre feküdt *Derzsiégyház*, templomos község, mely csak az 1341. évi határjárásban szerepel, azonban elpusztult.²⁵ Emlékét a Derzsiteiken szanaszét heverő téglatormelék ma is hirdeti. Templomdombján a hortobágyi szürgulyás kunyhója áll.

Tőle nyugatra van *Bodajcs*, mely falu első királyaink alatt megült hely volt. Hamar elpusztult s 1440-ben mint pusztát emlegetik.

A zámi puszta északkeleti részén találjuk *Csécés* község nyomait. E falut 1297-ben a Csécsi nemzetség bírta,²⁶ de 1343-ban már a Kátaiak bírták.²⁷ Ettől kezdve sorsa Záméval függött össze.

Szintén Záméval határos *Mizséte*, mely 1397-ben mint falu szerepel, midőn Dózsa mester a Kátaiaktól elvette Zámot.²⁸

Szabolcs falu 1473-ban említetik, midőn a Geceziek Zám község felével e falu felét is a pálos-szerzeteseknek adták.²⁹ A falu hamar elpusztult. Nevét őrzi a Zámpuszta délkeleti sarkában levő Szabolcs-halom. Templomdombját a szembe fekvő kövesházi halmon sejtjük, ahol rengeteg téglamaradvány és embercsont található.

Zámtól keletre a Hortobágy folyó balpartján *Zomaj* (Zomaj, Zomajon) falu feküdt. Az 1341. évi ohati határjáráshoz megidézik zomajoni Kozmát,³⁰ mint mátai részbirtokost. A váradi káptalan 1343-ban kelt bizonyáglevelé *Zomaj* és *Korpád* falvakat felosztja a birtokosok közt³¹ és a falut odahelyezi, hol később *Angyalháza* falu

¹⁸ *Kandra Kabos*: A váradi Regestrum.

¹⁹ *Zoltai*: Debr. vid. urai. 12. 1.

²⁰ *Szabolcs megye dicális összeírása*.

²¹ *Szücs I.*: Debr. város tört. I. 21. 1.

²² *Fejér*: Cod. Dipl. IV. 3. 41. 1.

²³ *Csánki D.*: id. m. 633.

²⁴ *Károlyi család*. Okt. I. 139.

²⁵ *Zoltai*: Legrégibb határjárás „Város“ 1913. 7. f.

²⁶ *Nagy Iván*: Magyarorsz. családjai. Pest, 1858. II. 137–138.

²⁷ *Zichy Okmt.* II. 57.

²⁸ *Zichy Okmt.* II. 57.

²⁹ *Zoltai*: Debr. város Múz. jelentése. 1910. 46. 1.

³⁰ *Károlyi család oklt.* I. 139.

³¹ *Leleszi oklt.* 1346. Orsz. Levéltár.

állott. Ma puszta. *Korpád* falu Szoboszló és Nádudvar között feküdt. Emlékét az angyalházi út mentén eső Korpád-csárda, ma már tanya és a mellette levő hasonló nevű tó tartja fenn.

Kócs falván már 1256. és 1261-ben Szalóki Pál fiai bizonyos részeket eladtak Pál és Achilles rokonaiknak.³² Az 1332–37. években egyházas hely. Ma puszta Zám és Tiszafüred közt. *Süldő* (Sywldew) az 1325. évi osztályozásnál Egyed fiainak jutott. A XV. században a Hunyadiaké.³³ Emlékét a hajduböszörményi és nánási határban levő Süldősér és Süldős laponyag őrzi. *Syles* vagy *Silesd* falva 1299-ben szerepel. Ohat tájékán feküdt a mai Szilas-erdő táján.

Köteles (Kwtles, Kutheles, Kewtheles) 1317-ben szerepel először, mint Csépán fia, Mike és Márton birtoka. 1347-ben Szent György tiszteletére emelt templomot és két úri kúriát említenek, melyen a Pércsi család megegyezik.³⁴ 1552. évi portális összeírásban 46 porta volt rajta.³⁵ 1594-ben elpusztult. Ma puszta Debrecen és Szovág közt. Templomát és kúriáját a Czeglédy Mihály tanyáján találtuk meg.

Feltevésünk szerint *Hortobágyfalva* is volt. A százdi apátság 1077-ben kelt, 1267-ben IV. Béla által átírt oklevélben előforduló Chartybak, hol Péter comes alatt húsz magyar és tíz besenyő vitéz volt, bizvást Hortobágy.³⁶ A Váradi Regestrumban előforduló „Orobágy“ nevű falu is ugyanaz.³⁷ Ma puszta a Hortobágy folyó északi részén.

Horth (Hurth, Horth) mint néptartó hely 1267-ben átírt oklevélben említetik először Chordy néven, mely Hortobágy faluval határos.³⁸ 1347-ben Szent Demeter tiszteletére emelt egyház állott és Horthegháznak nevezi az oklevél.³⁹ Ma puszta és helyén Nagy és Kis Hort gazdaságok állanak. *Prodegyháza* 1476-ban szerepel, mint templomos község, a Hunyadiak birtoka.⁴⁰ Vele együtt fordul *Solu* vagy *Silegháza* falva.⁴¹ *Hetvenegyháza* mint possesszió 1411-ben fordul elő a mai Nagyvókönya pusztán. Nevét a Hetvenek gátja tartja fenn a Hortobágy folyó és a Karácsonyfok összefolyásánál. *Himes* (Hymus, Hymes) 1332–37-ben *Monostor* faluval (Szalókmonostor) együtt említetik a pápai tizedjegyzékben.⁴² Himes a mai Balmazújváros helyén feküdt. Monostor község a debreceni Nagyerdőtől északra feküdt.

Balmaz 1411-ben Debrecen tartozékába eső faluként említetik.⁴³ 1452-ben már elpusztult. A falu a mai Hortobágyi csárda és állomás

³² Zoltai: Debrecen urai.

³³ Csánki D.: id. m. I. k.

³⁴ Anjoukori Okmt. V. k. 107.

³⁵ Conscript. Com. Bihariensis 1552. A Debr. kolleg. anyakvtárában.

³⁶ Zoltai L.: Hortobágy. Debr. 1911. 47. l.

³⁷ Váradi Regestrum 1218. 288–105. sz.

³⁸ Zoltai L.: Debr. vid. urai 1200–1400. Debr. 1904. 9. l.

³⁹ Anjoukori Okmt. V. k. 107.

⁴⁰ Csánki: id. m.

⁴¹ Ugyanott.

⁴² Zichy család okl. I. 235, 252, 271; Bunyitai: A váradi püsp. tört. II/154.

⁴³ Csánki: id. m.

helyén feküdt. Temploma az állomással szemben fekvő Bivalyhalmon volt. A múzeum 1905-ben kiásatta a templom alapját és egy földalapon emelt Árpádkori templomot talált.⁴⁴

Elep (Aszalas, Apa, Klep) 1217, mások szerint 1219-ben mint falu említetik a Váradi Regestrumban.⁴⁵ A tatárjárás idején elpusztult és többé nem épült fel. Bajor Ottó 1308-ban Kösélyszeget pusztával a debreceni Dózsáknak adományozta. Ezt az adományt 1328-ban Róbert Károly megerősíti.⁴⁶ Ma magánközépbirtokok vannak rajta a debreceni határ nyugati részén. A falu valószínűleg a mai Kadarcs-esárda környékén állott.

Hegyes (Hegyesd) már 1331-ben mint vámszedőhely szerepel.⁴⁷ Később a Hunyadiak birtoka. Ezek kihalása után folyton gazdát cserélt. 1549-ben 24 portát, 1553-ban 9 portát számolnak össze, nagyobb rész az enyingi Török családé.⁴⁸ 1556-ban Székely Antal úgy felprédálta, hogy a szolnoki szandzsák deftere Hegyesfalut 1572-ben 18 házzal és templommal veszi fejadó alá. 1589-ben csak tengődik. 1594-ben a tatárinvázió elpusztította. 1596-ban az adóösszeírók már mint pusztá helyet találták. Bocskai alatt felét a szoboszlai lovas-hajduk, felét Debrecen vette zálogba. 1700-ban Szoboszló a maga fele részét átengedte Debrecen városának az Angyalházi pusztá feléért cserébe. A régi falu határán Nagy- és Kishegyes van. Templomát a Hartstein-birtokon megtaláltuk, tavaly nyáron feljegyeztük és alkalomadtán megásatjuk.

Lombi, későbbi névén *Szentkeresztgyháza* a Hegyes szomszédságában feküdt, 1282-ben említik okleveleink.^{49–50} Szentkereszt tiszteletére egy templom állott itt. 1662-ben kelt török fermán megemlíti.⁵¹ Helyét a debreceni Pece-folyás partján megtaláltuk. Tömérdek téglatormelék, csont jelzi a templom környékét. Romjaiból épültek a környező tanyák.

*Mac*s vagy *Hösszúmac*s Árpádkori régi település, Debrecen közvetlen szomszédságában. Macs nádor, előbb bihari főispán alapította 1206–7-ben.⁵² A tatárjárás idején elpusztult. 1282-ben Lombi faluval együtt említik. Kún László király Macsot a hozzátartozó várföldekek együtt Rafoyn comesnek adományozta.⁵³ Rafoyn comes öccsét, Dózsa mestert fiává fogadja és 1311-ben neki adományozta Macsot, így lett a debreceni családé. 1421-ben Zsigmond Lazarevits Istvánnak, ez pedig Brankovicsnak adta és a váradi káptalan még ez évben bevezette.⁵⁴ Később a Szapolyaié, aztán a Török családé.⁵⁵ Lakói 1560-

⁴⁴ *A Városi Múzeum jelentése* 1906.

⁴⁵ *Váradi Regestrum* 73. §.

⁴⁶ *Zoltai L.*: Debrecen urai. 12. l.

⁴⁷ *Csánki D.*: id. m. I. 508.

⁴⁸ *Zoltai*: Debr. jelent. lak. helyei. „Debrecen“ újság 1903 jan. 28.

^{49–50} *Fejér*: Cod. Dipl. V. 3. 131.

⁵¹ *Velits-Kammerer*: Török kincstári defterek.

⁵² *Bunyitai*: Váradi püspökség története. III. 260.

⁵³ *Komáromy A.*: Dózsa Nádor és a Debreceni család. Turul. IX.

⁵⁴ *Zichy Okmt.* VI. 146.

⁵⁵ *Zichy Okmt.* X. 259.

ban szétszaladtak és Debrecenbe költöztek. 1594-ben végkép elpusztították a tatárok. Templomos hely volt. Szent Mihály tiszteletére állott itt egy templom. Egyháza leányegyháza volt a kismácsi egyháznak. Az egri püspöki szentszék megengedte 1719-ben, hogy templomának romjait a debreceni katolikus templomba 1720–25-ben beépítsék. Templomhelyét Debrecen város múzeuma 1912-ben megásatta.⁵⁶ Árpádkori kis templom volt és a templomalap egy részén megy ma a tiszalöki vicinális vasút. (92. szelvény.)

Egyházas vagy *Kis Macs* az Árpádkor végén keletkezett falu. Anyaegyház volt és Szent György tiszteletére épített templom állott itt.⁵⁷ Ezért később Szent Györgynek nevezték a pogány nevű községet. A pápai tizedjegyzék szerint 1332–36-ig papja 10 garast fizet.⁵⁸ Lakói 1560-ban elmenekültek és jórészt Debrecenbe telepedtek le. Ma Szentgyörgy pusztja. Hartstein Nándor kitünő gazdasága van a falu helyén és határában.

Ebes falva még 1552-ben is 61 portát számlált, de az 1594. évi óriási tatárdulás felégette, lakói Debrecenbe menekültek és az 1599. évi összeírás már nem említi.⁵⁹ Ma Debrecen város határának egy pusztja része. Templomos falu volt. Templomdombját és a községet a szováti útfélen, Szikszay Jenő birtokán sikerült 1923 nyarán felkutatnunk. Megásásra vár.

Szepesfalva még 1552-ben 71 portát számláló jómódú község: 1561-ben a Szepesiek megosztoznak rajta. 1581-ben már csak tengődik benne az élet, mígnem az 1594. évi tatárdulás felperzseli, lakói vagy elvesztek vagy elmenekültek.⁶⁰ Az 1599. évi összeírás már régtől elhagyott helynek jegyzi fel. Árpádkori templomának helyét a Dobi János Szepes 354. számú tanyáján levő templomdombon tömérdek malteres téglatormelék jelzi. Ma Debrecen város egyik közeli pusztaszéle; magánbirtokok vannak rajta.

Szepestől keletre volt *Facsát* falva, melyet Dózsa unokái, István, Gergely és János a debreceni Szent András-templomnak ajándékoztak és ez 1405-ben még azé volt.⁶¹ Ma újosztási debreceni szántóföld.

Szent Demeter falvát csak nevében ismerjük Debrecen nyugati részén. Épp így *Látóteleke*, *Fegyvernek*, *Cuca*, *Kamarásteleke*, valamikor megült helyek voltak, levéltári és muzeális kutatások lesznek szükségesek arra, hogy ezeknek helyét történetét felfedjük.

Az eddig említett községek a város nyugati határában a fekete földön voltak. A laza homoktalajon nem volt igen sűrű település. Oka a homoktalaj csekélyebb táplálóképessége.

A város déli részén vele összenőve volt *Torna*. A korai Árpádkorban ülték meg és a Boldogasszony tiszteletére templomot emeltek. Később Boldogasszonyfalvának, vagy egyszerűen Boldogfalvá-

⁵⁶ Debr. sz. kir. város múzeumi jelentése 1912. évről.

⁵⁷ *Bunyitai*: id. m. III. 261.

⁵⁸ *Mon. Vat. Hungariae*. III. 41.

⁵⁹ *Zoltai*: Debrecen határának kialakulása 1916. 13.

⁶⁰ *Ugyanott*.

⁶¹ *Ugyanott*.

nak nevezték. Kis község volt. Debrecen nem szívesen látta maga mellett, mert a csempészeknek, kontároknak volt lakóhelye. A tatárok 1594-ben elpusztították, de újra benépesült. Debrecen egész határát megszerezte, de maga még fennállott a XVII. század végén is. Csak a XVIII. század folyamán olvadt Debrecenbe.⁶² Ma helyén a MÁV. pályaudvar áll s nevét a Boldogfalvai kert vagy Boldogkert tartja fenn.⁶³

Szalóksámsont Debrecentől keletre jelzi az 1347. évi határjárás. Temploma Szent Adalbert vértanú tiszteletére emeltetett. 1348-ban Brankovics György szerb despota és Debrecen város közösen vették meg 450 aranyforinton Téthi Péter, András, Bereck és György atyafiaktól.⁶⁴ A XIV. század végén még állott. Templomát a Debrecentől 4 kilométerre eső Perzse-dombon találta meg Zoltai 1914-ben. A falu körülötte feküdt. Templomromjait 1876 után hordták el tanya és ház építésére.⁶⁵

Újlak, melyet Nuhar temploma védőszentjéről *Szent Jánosfalvának* neveztek, a debreceni Nagycserének Fancsika felőli részén feküdt. Még 1347-ben a hatalmas Bayoni család bírta Újlak néven. Templomának emlékét, a ma is általánosan ismert Szent János-hegyen levő tömérdek téglatörmelék, malterdarabok hirdetik. A dombot ma még a kincésők turkálják, de nemsokára a debreceni múzeum ássa meg.

Pac-nak 1552-ben 17 portája volt. Templomának romjai a Bot István kaszálójában fedezhetők fel. Ez még feltárássra vár. Pac ma Debrecen város egyik erdős pusztarésze.

Bánk szintén templomos és népes falu az 1552. évi adóösszeírás-kor. Az 1594. évi tatárdúlás pusztította el. Temploma még 1703-ban állott elhagyatottan. Később elhordták építkezni. Törmelékmalteres téglája a Kaszás-féle kaszálóban található. Bánk ma Debrecen város erdős pusztarésze.

Fancsika Árpádkori település, templomos hely volt, mely már 1576 előtt elpusztult. Templomainak téglá- sőt faragottkőmaradványait a Horváth József-féle kaszálóban találtuk meg 1923. évben.

Haláp pogány hangzású neve azt mutatja, hogy már az első Árpádok korában megült hely. A Várad Regestrum már 1215-ben említi. Aztán a Dózsa-család birtoka. Az 1593. évi dúlás elpusztította, de később újra benépesült. Végkép 1660-ban Sejdi basa keserű emlékü járása pusztította el. A község és temploma a ma is ismert Halápitelken állott. Román stílusú templomát 1906-ban ásta ki Zoltai Lajos. Ma Debrecen város legnagyobb erdős pusztarésze.

Szatateleke a XII. században még megült hely, a XIV. században már pusztá. Ma a Nagycsere 82. számú tanyán és a Szata csőszház tájékán található téglá- és cserépdarabok hirdetik egykori hírét. *Lykaháza* szintén falu volt. Az erősllyuki csőszháznál a Nagycserén sejtjük helyét. *Soma* a Nagycsere erdős pusztarész legnagyobb da-

⁶² Ez időben készült úrasztali pohár a városi múzeumban.

⁶³ *Magánlevéltár Dipl.* 122, 123, 124.

⁶⁴ *Debrecen határának kialakulása.* Debr. 916. 8. 1.

⁶⁵ Móré Sándor, a hely birtokosa beszélt.

rabja. A XIII. században még megült hely. A XIV. században pusztá. *Árokteleke* az az 1347. évi határjárás, mint megült helyet említi. Nyoma az Árokrét nevű debreceni birtokon a Nagycsere szélén máig megtalálható.

Monostort az Anjou-kor elején *Szalók-Monostor*ának nevezik; a Nagyerdő alatti területre esett. A mai Monostor erdős pusztarészeket pedig *Mihálylaká*-nak nevezték.⁶⁶ Mind a kettő a gazdag Guth-Keled-nemzetség ősi birtoka volt. Még 1280 körül Szalók comes a gazdag emberek akkori szokása szerint lelke üdvösségéért a Nagyerdő alatt monostort építtet.⁶⁷ Innen a község neve. Izsák monostori pap 6 garas tizedet fizetett a pápai pénztárba.⁶⁸ 1336-ban a Guth-Keled-családból származó István az Apa comes fia Monostor ura.⁶⁹ Apa fia István utód nélkül halt el 1340-ben. Utána a Berencsiekre szállt a birtok. 1440-ben a monostori jobbágyok 6 arany forintot fizettek a várdai uraságnak.⁷⁰ 1543-ban nagyobb része a Parlaghi-családé.⁷¹ 1572-ben a török defterben 19 házzal szerepel. 1593-ban felégették a tatárok, 1597-ben már mint pusztát említik s a Váradiai birtoka.

Debrecen 1633-ban Monostor felét bérbe vette Anaresi Páltól 900 forinton,⁷²⁻⁷³ 1671-ben pedig Ujlaki Györggyel alkuszik felőle, mert már 1670-ben, mint a városi jegyzőkönyv mondja: „az város kezéhez vette a Monostort, a hatháziakat kivette belőle. Summát érette adott fl. 2000, item száz forintot érő lovat, s holmi dib-dábot“.⁷⁴ A város a polgári kaszálókat a 90-es években megváltotta. Ma Debrecen erdős pusztarésze.

Zoltai Lajos 1911-ben egy kisebb román stílusú Árpádkori falusi templom alapját ásatta ki.

Debrecen város legelőkelőbb pusztarésze a *Pallag*. A Nagyerdő mögött fekszik. Itt van a Gazdasági Akadémia is. Pallag valamikor nagy Árpádkori község volt. 1322 óta a gazdag Parlaghi Pál bírta.⁷⁵ Templomos hely volt. 1332-ben a váradai Egyházmegyének két garas pápai tizedet fizett. 1459-ben Parlaghi Péter a kunok kapitánya.⁷⁶ 1469-ben Parlaghi György diósgyőri várnagy és borsodi főispán, 1480-ban főajtónálló mester és 28 község ura.⁷⁷ 1549-ben Parlaghi Lászlónének csak a mai Hajdúvármegye területén 108 adóköteles jobbágytelke van. Pallag községnek 1549-ben 32 adózó portája volt. 1557-ben már 17 elhagyott házat jelentenek, annyira tönkretette az 1550. évi török hódítás. 1560-ban 11, 1570-ben 15 portája van⁷⁸ 1572-ben

⁶⁶ Zoltai L.: Debrecen szabad királyi város múzeumának jel. 1911.

⁶⁷ *Bunyitay V.*: A váradai püspökség története II. k., 429. l.

⁶⁸ *Ugyanott*.

⁶⁹ *Zichy család Oklt.* I. 266, 271.

⁷⁰ *Ugyanott*. IX. 340, 407, 478.

⁷¹ Zoltai L.: Birtokos nemesurak Debrecen területén.

⁷²⁻⁷⁴ *Városi jegyzőkönyv*: 1633 : 400; 1671 : 25.

⁷⁵ Váradai káptalan eredeti levele a debreceni kollegiumi könyvtárban.

⁷⁶ *Nagy Iván*: id. m.

⁷⁷ *Csánki D.*: id. m.

⁷⁸ Zoltai: Szabolcsvármegyei adóösszeírásokból közli.

a török 46 családfőt írt össze.⁷⁹ 1593-ban elhamvasztotta a tatár. Később, mint a többi erős község benépesült. 1606—1640-ig 17 jobbágy telepedett Debrecenbe.⁸⁰ 1660-ban Sejdi basa égette fel. Ezentúl már mint pusztát emlegetik. Debrecen város hamar zálogba vette a pusztát. Később fele Debrecené, fele Hajdúhadháze lett. A községet és gótikus templomát Zoltai Lajos a debreceni részen találta meg.⁸¹ A mai Dombos tanya városi birtokot a vasút két részre vágja. A vasúttól délre fekvő magaslatot Úr dombjának nevezik, ezen talált kötörmelék és pince jelezte, hogy itt volt a hatalmas Parlaghi-család kastélya, míg vele szemben a 157. magaslaton három vadkörtefa árnyában volt az egyhajós csúcsíves templom, melynek szentélye nyolcszögletes. Különböző alakú téglája mutatja, hogy előtte más templom is állott s annak anyagát is behasználták. A templom alapja jellegzetes döngölt föld.

Külső és Belső Guth a hatalmas Guth-Keled-nemzetség ősi birtoka.⁸² 1289-ben a birtok északi felét Debre fia Pál, déli felét Debre testvére Lőrinc ispán kapta.⁸³ A két rész külön vált és mindeniken épült egy-egy templom. Az 1332—37. évi pápai tizedjegyzék Guthról egy papot vesz fel, ki évente 2—3 garast fizet.⁸⁴ A török hódoltság elpusztította. 1549-ben Nagy-Guth 14, Kis-Guth 13 portát után adózott. E két faluban 8 parasztbíró, 10 új házat és 24 szegényt írtak össze, akik mind adómentesek voltak. 1570-ben Nagy-Guth 6, Kis-Guth 8 portát tart, 1588-ban annak 8½, ennek 5½ portája van.⁸⁵ 1593-ban a tatárok feldúlták és 83 embert rabságra hurcoltak. Később újra benépesült. 1598-ban Nagy-Guthon 15, Kis-Guthon 13 lakott ház van. 1618-ban a két falu csak két portát képez. Ettől kezdve a jobbágyok beköltöztek Debrecenbe, 1610—1648-ig 14 család beköltözése mutatható ki.⁸⁶ 1656-ban bírója Debrecenben gyujtogatással van vádolva. 1660-ban Sejdi basa hordái végleg elpusztították. Debrecen város zálogba vette, később végleg megszerezte a két Guthot, ahol gyönyörű erdei vannak. A belső guthi templom romjai ma is fennállanak, a külső guthi Árpádkori templom alapját 1913-ban ásatta ki Zoltai Lajos. A templomok körül kis köralakú halmok látszanak, melyek az összeomlott házak omladékai.⁸⁷

Az eddig elsorolt Árpádházi községek közül legnagyobb volt *Debrecen* (Debrecon), amelyet a krónika szerint Mén Maróthtól foglaltak el honfoglaló ősaink. Fejér szerint Matlai Visi Mártont I. László király Mátá (Malta) falu birtokában megerősíti. A nagyváradi latin szertartású egyházmegye sematizmusa Debrecen mint az egyházmegye virágzó egyházközségét (splendida ecclesia) említi

⁷⁹ *Velits-Kammerer*: Magyarországi török defterek I.

⁸⁰ *Zoltai*: Vidékiek beköltözése Debrecenbe.

⁸¹ *Zoltai L.*: Debreceni Múzeum jelentése 1908. 42. 1.

⁸² *Kardcsanyi I.*: Magyar Nemzetségek VI. 29.

⁸³ *Árpádkori Új Okmánytár* IX. 505.

⁸⁴ *Monum. Vatic. Hung.*

⁸⁵ *Porták összeírása. Orsz. Levéltár.*

⁸⁶ *Zoltai L.*: Vidékiek beköltözése Debrecenbe 1560—1640. 1902.

⁸⁷ *Zoltai L.*: Városi Múzeum jelentése 1913. évről.

1216-ban.⁸⁸ Fényes Elek⁸⁹ és Podhraczký József⁹⁰ történészek szerint földesura András comes seregével részt vett a II. Endre király által vezetett keresztes háborúban. 1235-ben a Várad Regestrum is említi. A tatárjáráskor elpusztult, csak később építette fel András comes.

A debreceni Dósák örök érdeme, hogy Nagy Lajos királyunk 1361-ben Váradon kelt és 1364-ben megerősített oklevelében Debrecen falvának lakóit és a kerületében lakó vendégeket (hospes) királyi szabadalmakkal ruházta fel.⁹¹ Ez az oklevél említi először Debrecen lakóit civis-nek és a községet civitas-nak (város). Zsigmond 1405-ben elrendeli, hogy nagyobb biztonság kedvéért fallal vegyék körül a várost és olyan kiváltságokat ad neki, mint aminőt Buda élvez.⁹² Nagy Lajos céheket alapított, Zsigmond vásártartásokat engedélyezett Debrecennek.⁹³ Hatalmasat lendített a városon az a körülmény, melynek folytán egy perből kifolyólag az árúmegállítási jogot Hunyadi Mátyás Váradról Debrecenbe helyezte át.⁹⁴ Ezáltal Debrecen biztos fejlődése végleg és jól meg volt alapozva.

A háborgatott környező községek munkás lakosai lassanként a biztosabb Debrecenbe költöztek s ezáltal a város lakóit növelték, mikor pedig a tengődő községek a törökdúlás következtében végképp elpusztultak, a pusztá határokat Debrecen zálogba vette és a lakoságnak bőséges földet adott. 1661 után már az egész mai határ pusztá és az egykori népes falvak romjai felett kövér gulyák legelnek. Debrecen megkímélte a törökdúlás, mert 1543 óta behódolt török kincstári város és adót fizet a török császárnak.⁹⁵

A török kiverése után a magyar kincstártól zálogba veszi az eddig bírt pusztákat, 1854-ben pedig polgárai segítségével örökaron szerezte meg.

Ecsedi István.

⁸⁸ Herpay G.: Debrecen sz. kir. városi rangra emelésének története. Debrecen, 1915.

⁸⁹ Fényes Elek: Geographiai Szótár.

⁹⁰ Tudományos Gyűjtemény 1827. XII. k., 79. l.

⁹¹ Debrecen város levéltára. Diploma 28. és 30.

⁹² Ugyanott. 47.

⁹³ Ugyanott. 52.

⁹⁴ Ugyanott. 269.

⁹⁵ Szücs I.: id. m. I. k., 176. l.

Sopronbánfalva emberföldrajzi leírása.

I. Bevezető. Sokan, főleg a helyi viszonyokkal ismerősek, különös ötletnek fogják találni, hogy éppen azon települést választottam vizsgálódásom tárgyául, melynek népe, főleg az utóbbi időben, itt a mi vidékünkön nem valami hírnek örvend. Valóban, kezdve a népszavazástól egészen a legutóbbi szomorú eseményekig¹ sok olyan történt falunkban, ami inkább ellenszenvet kelt fel, mintsem kutatásra ösztönöz. A természet harmonikus, festői szépségén kívül alig van itt valami szép és jó, ami megragadná a szemet és szívet. A falu nem mutat fel semmi különösét: nincs típusos építkezési stílusa, házai olyanok, amilyeneket sokat találni itt a német végeken; nincs különösebb népipara vagy népviselete. Mégis feléje fordult figyelmem és érdeklődésem. Már egyedül a népszavazásnak sopronbánfalvi eredménye is olyan tényező, amely kutatásra, beható vizsgálatra ösztönözhet, hogy kissé beletekinve e nép lelkébe, azt közelebről is megismerjük. Mik lehettek az okok, melyek arra készítették e népet, hogy elforduljon a magyar állam eszméjétől s elszakadni törekedjen attól a nemzettől, mellyel évszázadokon át jó- és balsorsban együtt élt? Ez volt tehát az egyik tényező, ami kutatásra ösztönözött. Másrészt be kell vallanunk, hogy a magyar földrajzirodalom ezzel a vidékkel települési és néprajzi, főleg pedig antropogeográfiai szempontból alig foglalkozott. Német művekben nincs hiány, de azért csak egyes részletkérdéseket tárgyalnak,² s a szerzők sohasem koncentrálják figyelmüket egy falura, ezenfelül a felvetett kérdéseket kevés kivétellel német szempontból tárgyalják. Pedig ez a kérdés minket magyarokat is érdekel, hiszen egy idegenből ide szakadt néptörzsről van szó, amely nálunk gyökeret vert, új életet kezdett. Ősi faji saját-

¹ A dolgozatot 1922-ben írtam. Ez az év különösen szomorú a falu életében. Akkor több súlyos kihágás és-gyilkosság történt a faluban s a legények fékevesztett, garázda természete úgyszólván határt nem ismert.

² *Irodalom.* Községünkre nézve egyedül *Bünker J. R.*: Typen von Bauernhäusern aus der Gegend von Oedenburg. (Mittheilungen der anthropologischen Gesellschaft in Wien. 1894. XXIV. köt. 115—130. l.); ezen vidékre vonatkozó további dolgozatok: *Bünker J. R.*: Das Bauernhaus in der Heanzerei (i. m. XXV. köt. 89—154. l.); *ugyanattól*: Eine heanzische Bauernhochzeit (Zeitschrift des Vereins für Volkskunde in Berlin. 1900. 288—306. és 365—382. l.); Heanzische Volkslieder (Zeitschrift für österr. Volkskunde. 1909. 3—4. füzet). *Hermann Antal*: A hianceek (Az osztrák-magyar monarchia írásban és képmbe, Magyarország IV. k. 394—402. l.); *Samu Graf*: Hianzische Märchen (Zeitschrift des Vereins für Volkskunde in Berlin. 1914. 1. füzet 20—31. l.; *ugyanattól*: Forschung in der Hianzerei (Deutschwestungarn). Die Lupe 9—13 l.; *ugyanattól*: Deutschwestungarns Land und Leute (Vierburgenland, 1919. füz.); *ugyanattól*: Ursprung und Schreibung des Wortes „Hianz“. Oedenburger Zeitung. 1922. IX. 10.; *ugyanattól*: Das Bauernhaus in Westungarn. Oedenburger Zeitung. 1921. III. 27.; *ugyanattól*: Die westungarische deutsche Bauerntracht. Oedenburger Zeitung. 1922—1923. — *Irene Thirring-Waisbecker*: Zur Volkskunde der Hienzen. (Ethnol. Mittheilungen aus Ungarn. 1897. V. köt. 5—40. sz.); *ugyanattól*: Volkslieder der Heanznen. Wien. 1916.

ságait nem őrizhette meg tisztán, idegen hatások alá került, sok tekintetben átalakult, szinte új nép lett belőle. A „Föld és Ember“ hasábjain gyakran jelentek meg hasonló tárgyú tanulmányok; dolgozatunk megírásában azokra is tekintettel voltunk, de több új szempontot is figyelembe vettünk. A kép, amit adunk, reális kép, ha néhol talán túlsötétnek és komornak is látszik, de ha az igazságot akarjuk adni, rá kell mutatni kímélet nélkül a sötét tónusokra is.

II. Földrajzi helyzet. Abban a völgyi kiszélesedésben, melyet délről a Soproni hegységnek Nándor-magaslat és Bástya-hegy nevű csúcsai, északon pedig az Ágfalvi erdőnek 344 m magas, külön névvel nem jelölt széles hegyháta határolnak, fekszik Sopronbánfalva. Ebben a majdnem teljesen K—Ny-i irányú völgyben fekszik a község 265 m-re a tenger színe felett, magasabban tehát, mint Sopron (212, Ágfalva 256); a közeli erdőborította gnájsz-kúpok 300—400 m magasak, hogy végül a Brenneri hegycsúcsban az 500 m-t is meghaladják. A völgyben az erdei forrásokból táplálkozó Rák-patak folyik, melynek vize mesterségesen megduzzasztva öt malomnak ad életet. A völgyben egyúttal út is vezet Sopronból Brenner felé. Az út, amely mindenütt a fővölgy vonalát követi, döntően hatott a település jellegére, külső formájára. A település soros, vagy utcás település (Strassendorf), mint általában a német faluk itt a nyugati végeken.³ A házak az útvonalra merőlegesen helyezkednek el szorosan egymás mellett, oroztatuk az utcára néz, míg főhomlokzatuk a kijáráttal együtt az udvarra tekint. Bunker, aki vidékünkön igen beható háztanulmányokat végzett, e típust nemcsak a német, hanem a magyar és a horvát faluknál is megtalálta. A falu azonban nemcsak hosszanti irányban terjeszkedik, hanem a mellékvölgyekben is szétterül. Valószínű, hogy a falu régebbi természetes középpontja a templom volt, ahol még ma is találunk néhány igen régi házat és csak később húzódott le és terült szét a völgyben. A templomnak még ma is vár jellege van, az egész környéken uralkodik és a múltban valószínűleg többször nyújtott menedéket az ellenség elől falai közé menekülő lakosságnak. Sopronbánfalva a nagyobb forgalmi utaktól meglehetősen távol esik, a főútvonal és a vasút Ágfalva felé elkerüli, jelenleg csak a határ közelsége hoz némi forgalmat egyhangú életébe. A sűrű erdők rejtett ösvényei egyúttal útjai a csempészetnek is. Hogy itt emberi település keletkezett, ahhoz a szép fekvése, a jó, egészséges levegőn kívül a legelő, az erdő és a város közelsége (1/2 óára van Soprontól) adták meg a döntő tényezőt.

III. A település története. Sopronbánfalva meglehetősen régi település. Kedvező, némileg rejtett helyzete, szép fekvése talán már az őskor emberét letelepedésre csábította. Nem lehetetlen, hogy mint a közeli Várhelyen (Burgstal), úgy itt is már a történetelőtti időben ember lakott. Létezéséről a XIII. század második felében értesülünk. 1277-ben, tehát akkor, amikor Sopron városa a magyar király iránt tanúsított hűségéért bíróválasztási jogot kap IV. Lászlótól, történik

³ Bunker J. R.: Typen etc. 116. l.

először említés a faluról *Zuan* néven. A király István soproni bírónak hűséges szolgálatai fejében egy ekényi földet adományoz a Zuan nevű soproni várföldből.⁴

Sopronbánfalva tehát akkor várföld volt és mint ilyen a soproni vár tartozéka; lakosai a város jobbágyai voltak. III. Endre király 1291-ben megerősíti a soproni polgárokat Zuan birtokában.⁵ 1296-ban III. Endre egy pereskedéssel kapcsolatban a soproni polgároknak ítélte a falut.⁶ I. Károly 1317-ben szintén említést tesz a faluról, midőn István fia Konrád comes kérésére átírja és megerősíti IV. László 1277-i oklevelét.⁷ A község német neve: Wandorf, Nagy Imre szerint Zuanból származik; szerinte ebből lett Zwan, majd a nép nyelvén Wan.⁸ Egy 1477-ben kelt németnyelvű oklevélben már Wanndorff néven említik⁹ és ettől kezdve e nevet állandóan megtartja s csak néha említik más néven. I. Ferdinánd, ki 1557-ben hét falut adományoz Sopron városának, köztük Bánfalvát is, Bonndorf néven említi oklevelében a falut.¹⁰ A falunak 1454-ben kis temploma is volt szent Farkas tiszteletére, mely templom később a pálosok birtokába került.¹¹ 1529-ben nagy csapás éri a községet: a Bécs felé vonuló török hadak feldűlják, s a kolostor is leég.¹² A protestáns vallás is hamar talál hívőket falunkban, már 1552-ben filiálisa az ágfalvi evang. parochiának, ahol akkor Floder Márton volt a lelkész.¹³ Isteniszteleteiket lent a faluban tartották, a XV. századi haranglábas kápolnában, mely alig tudta befogadni a hívők nagy seregét.¹⁴ A kuruc harcok idején, midőn a kuruc seregek Sopront ostromolták (1705–6), a kuruc katonák ide is ellátogattak és sarcoltak, fosztogattak. A pálos kolostor mellett vonult végig a Sopron—Fertői védővonal, amelyet Bottyán apó éppen oly bátorsággal, mint körültekintő hadifortélyal bevett.¹⁵ Ez alkalommal Bánfalva is sokat szenvedett. Alig heverte ki azonban a község a kurucháború sebeit, máris újabb szerencsétlenség érte 1715 március 2-án, midőn hirtelen támadt tűz-

⁴ *Dr. Házi Jenő*: Oklevéltár. 1921. I. köt. 6. I. ....quandam terram castris nostri Supruniensis Zoan vocatum ad usum unius aratri sufficientem cum omnibus utilitatibus suis et pertinenciis universis dedimus, donavimus et contulimus eidem Stephano villico et per eum suis heredibus, heredumque suorum successoribus iure perpetuo et irrevocabiliter possidendam, quod etiam Gregorius (de) Horka et Laurentius iobagiones castris nostri predicti personaliter coram nobis composendo de eadem terra Zoan voluerint...

⁵ *Hazai Okmánytár*. II. köt. 21. l.; *Dr. Házi*: i. m. I. köt. 14. l.

⁶ *Hazai Okmánytár*. II. köt. 24. l.; *Dr. Házi*: i. m. I. köt. 14. l.

⁷ *Hazai Okmánytár*. II. köt. 30. l.; *Dr. Házi*: i. m. I. köt. 28. l.

⁸ *Hazai Okmánytár*. II. köt. 21. l.

⁹ *Hazai Okmánytár*. III. köt. 432. l.

¹⁰ *Hazai Okmánytár*. V. köt. 450. l.

¹¹ *Payr*: A soproni evang. egyházközség története. 1917. I. köt. 9. l. *Payr* kétségbevonja, hogy a pálos zárda 1482-ben létesült volna. *Meggyőző bizonyítékai*: i. m. I. köt. 353–55. l.

¹² *Payr*: i. m. I. köt. 64. l.

¹³ *Payr*: i. m. I. köt. 115. l.

¹⁴ A kápolna románkori, szentélye góttíli. Teljesen romladozó állapotban.

¹⁵ *Ritter*: Oedenburger Kronik.

vész a falu jórészét elhamvasztotta.¹⁶ Akkor éppen hivatalos összeírás volt a faluban, de az összeíró biztosok csak romokat találtak és jelentésük nagyon is hiányos.¹⁷ 1782-ben a pálos rend is elhagyja több évszázados hajlékát.

A község élete különben is nagyon csendes és jelentéktelen, alig tudunk említésre méltó eseményt feljegyezni, de a világháború irtózatossá földrengése ezt a kis falut is felrázta dermedt álmából. Valami 300 fia vett részt a háborúban, közülük 54 elesett, 46 pedig eltűnt és ez utóbbiak valószínűleg szintén nem látják többé viszont a szelíd, erdőkoszorúzza, hazai lankákat. De ezzel nem zárhatjuk le a falu történetét, hanem tovább kell mennünk a népszavazásig. A lelkiismeretes krónikásnak ezt a napot is fel kell jegyeznie. Örökké emlékeztető nap lesz a falu életében 1921. december 16-a. A velencei egyezmény értelmében e napon tartották meg a szövetségközi tábornoki bizottság ellenőrzése mellett Sopronbánfalván a népszavazást. Szavazásra jogosult volt 1533; ebből Magyarország mellett szavazott 217, Ausztriára 925, semmi szavazat volt 35, nem szavazott 362.¹⁸ Látva e lesújtó eredményt, próbáljuk vizsgálni az okokat, melyek azt előidézték. A faji rokonszenven egyedül nem⁹ magyarázat, de ha el is fogadjuk, hogy a lakosság fajtestvérei iránti rokonszenvtől vezetve nyilatkozott Ausztria mellett, nézzük meg az érem másik oldalát is és kérdezzük: volt-e ok a magyar államtól való elfordulásra? Biztosított-e a magyar állam az itteni németiségnek kulturális létet? Az óvodákban, iskolákban 1918 óta németül tanítottak, igaz hogy azelőtt az állami iskolákban a vallástant kivéve minden tárgyat magyarul tanítottak. Szerintem az a rándélet, mely a magyar nyelvet elejtette, 1918-ban már későn jött és éppen ellenkező hatást váltott ki. Nem méltányosságot, hanem csupán gyengeséget láttak benne és ahelyett, hogy szilárdabbá tette volna a haza iránti szeretetet és ragaszkodást, csak még jobban felszította a nacionalista lángot és megerősítette a szeparatistikus törekvéseket. Ausztria mellett hatásos propagandát fejtettek ki azok a munkások is, akik Ausztriában, vagy újabban osztrák megszállás alá került területen dolgoztak és hazafiatalan marxista-kommunista szellemet szívtak magukba. Ők, miután Ausztriában keresték kenyerüket, magukra és családjukra nézve előnyösebbnek tartották, ha falujuk Ausztriához tartozik, határátlépési igazolvány nélkül kereshetik fel otthonukat és munkabérüket, amelyet osztrák valutában kaptak, szintén kár nélkül használhatják fel. A faji rokonszenven kívül ez a gazdasági tényező játszott közre, mint másik fontos ok a népszavazásnál.

¹⁶ Népszámlálás a Pragmatica Sanctio évében. Az összeíró biztosok jelentése. 367. l.

¹⁷ *Acsádi*: Magyarország népessége a Pragmatica Sanctio korában. Budapest. 1890. 118. l. Jobbággy 25, zsellér 11. Szántó föld 171³/₄, köblös, rét 27 kapás, szőlő 190 kapás.

¹⁸ A népszavazásnak a következő eredménye volt: Sopron Ausztriára 4620, Magyarországra 12.236, Boz A.-ra 74, M.-ra 257; Balf A.-ra 349, M.-ra 229; Rákos A.-ra 812, M.-ra 525; Agfalva A.-ra 682, M.-ra 148; Harka A.-ra 517, M.-ra 55, Kópháza A.-ra 243, M.-ra 550; Nagy-Cenk A.-ra 5, M.-ra 1026. Feltűnő a horvát Kópháza hűsége, míg a német faluk mind ellenünk nyilatkoztak.

IV. *A lakosság.* Sopronbánfalva lakóinak száma 1920-ban 3027 lélek volt. Tekintve a község kis határát, a népesség máris igen sűrű és újabb bevándorlás egyáltalában nem kívánatos, mert csak a földnélküli szegények számát szaporítaná. A régebbi időkre vonatkozólag a község lakóinak számát illetőleg, nem lévén rendszeres népszámlálás, teljesen tájékozatlanok vagyunk. A birtokosok első hivatalos összeírás 1558-ból ismeretes; akkor 29 birtokos volt a faluban,¹⁹ a lakosság számát hozzávetőlegesen 150-re tehetjük. Az 1694-i hivatalos összeírásban már 90 az adózók száma,²⁰ 1700-ban pedig már valami 100 adózót írtak össze.²¹ Azt hiszem, nem járunk nagyon messze az igazságtól, ha a XVII. század végén és a XVIII. század elején 450—500 főre becsüljük a község lakosságát. Mária Terézia 1765-i Urbariuma rendezte a jobbágykérdést és 1767-ben ismét összeírták Sopronbánfalva adózóit; e jegyzék már 147 adózót sorol fel.²² Ennek megfelelően a XVIII. század második felében a község lakosságát 650—700 főre becsülöm.

Biztosabb adataink csupán a XIX. század első feléből vannak. Az 1829. évben Berger János ágfalvi róm. kath. plébános feljegyzései szerint Sopronbánfalván 285 róm. katolikus és 486 ág. hitv. evangélikus hívő volt, összesen tehát 771 lélek.²³ A század második felében rohamosan szaporodott a lakosság és száz év alatt közel négyszeresét éri el,²⁴ míg Sopron ugyanezen idő alatt csak kétszeresére növeli lakosságát. Természetes nem tisztán belső tényezők játszottak közre a lélekszám növekedésében, bármennyire kedvező is a születési statisztika és a házassági hajlam.²⁵ A szomszédos Brennberg bányászatainak nagyobb mérvű kihasználása sokakat ide csábított, másrészt pedig a városi gyáripár fejlődése is hozzájárult a lakosság számának növeléséhez. Nem csekély azoknak a száma sem, kik osztrák gyárakban dolgoznak. Sokan közülük nem is járnak haza, hónapokon keresztül távol élnek otthonuktól; mások hetenként vagy kéthetenként járnak haza ruháért, fehérneműért és élelmiszerért. A városból kiszállingózó rajok létesítették e települést és a városi lakosság fogja továbbra is növelni. Nyelvre nézve a lakosság úgy-

¹⁹ Sopron városi levéltár. Lad. G. Fasc. II. Num. 48.

²⁰ Sopron városi levéltár. Lad. G. Fasc. II. Num. 51.

²¹ Sopron városi levéltár. Lad. G. Fasc. II. Num. 52.

²² Sopron városi levéltár. Lad. G. Fasc. II. Num. 61.

²³ Canonica visitatio 1823-ból. Ágfalvi róm. kath. plébánia.

²⁴ 1869-ben 1268, 38% 1829-től, midőn 771 a lélekszám, 1880-ban 1741, 13·8% növekedés, 1890-ben 1634, 12·6% növekedés, 1900-ban 2225, 25·8% növekedés, 1910-ben 2782, 20% növekedés, 1920-ban 3027, 8·1% növekedés.

²⁵ Alábbiakban 20 éves átlagban, 1902—1921-ig tekintjük át a község születési és halálozási viszonyait és röviden rámutatunk a háborús hatásokra is. 1902—1921-ig 2230 születéssel szemben áll 1308 halálozás; a tiszta szaporulat tehát 922. Átlag egy esztendőre esik 111 születés és 65 halálozás. Legkedvezőbb évek közé kell számítanunk az 1910-es évet, midőn 136 születésre (4·8%) 45 halálozás (1·6%) esett. 1920-ban 115 születéssel (3·7%) szemben áll 78 halálozás (2·5%). A háború főleg az 1915—18-ig terjedő idő statisztikáján érezhető. 1915 születés 116, halálozás 88; 1916 születés 80, halálozás 96; 1917 születés 52, halálozás 72; 1918 születés 71, halálozás 76; 1919-ben már 105 születés, halálozás 45. Az esketések száma ennek megfelelően: 20, 16, 9, 11, 45.

szólván teljesen német, a magyarság csak az utóbbi időben kezd számbelileg erősödni. Régente még rosszabb volt az arány, mint jelenleg és Berger János 1829-ben még tiszta német falunak mondja. Vallásra nézve a lakosság $\frac{2}{3}$ -a az evangélikus vallást követi, $\frac{1}{3}$ -a róm. katolikus. Protestáns vallásuk igen régi eredetű, még a XVI. század közepére megy vissza. A község Sopron város tulajdoná, annak urbáriális falva volt és miután Sopronban már 1550 előtt otthonos volt a protestáns vallás, természetes, hogy a város a hatalma alá tartozó falvakban is megkezdte a reformálást. Önálló lelkésze, amint a viszonyokat ismerjük, sohasem volt: Sopronbánfalva mindig Ágfalva leányegyházaként szerepel.

Nem lenne teljes a kép, ha nem adnánk némi betekintést a lakosság etnikumába, testi és lelki sajátágaiba. A mai nagy vérkeveredés mellett tiszta típusokról tulajdonképpen alig beszélhetünk. A lakosságot nem tekinthetjük tisztára hienc eredetűnek, mert máshonnan is történt bevándorlás, csupán nyelvük azonos.²⁶ Túlnyomó a sovány, magasabb természet, bár szikárságukban szívós, rugalmas erő van. A haj és a szem világos színű, fejük hosszúkás. A nők általában nem szépek,²⁷ de a legcsinosabb leány is asszony korában a sok munkától korán megvényül. Rájuk nehezedik az élet nehezebbik fele és nem csoda, ha hamar megtörnek. A kis törpebirtok ritkán elég a megélhetéshez, a nagyszámú család felneveléséhez; a férj tehát gyárba, vagy napszámba jár, egész nap nincs otthon, az asszonynak kell dolgozni a szántóföldön, vezetni a háztartást, nevelni a gyermekeket. A gyermekek között igazán szép, bájos apróságot keveset látni; piszkosak, elhanyagoltak, nevelésüket — kevés kivétellel — a lehető legkönnyebben veszik a szülők. Szabadon nőnek fel az utcán, mindent látnak, korán látogatják a kocsmát és a mőzit. E szabad nevelés szomorú következményei azután csakhamar mutatkoznak is: szabaddosság és szilajság beszédben és cselékedetben, tekintélytisztelt hiánya, erkölestelenség.

Ha a nép lelkületéről akarunk ítéletet mondani, nem szabad elfelednünk, hogy a falu belesik Sopron város vonzási területébe és így sajátos lelkületét nem tudta tisztán megőrizni. A felületes szemlélő, látva a házasságon kívül született gyermekek nagy számát,²⁸ ebből talán erkölestelenségre vagy általános züllésre következtet. Ismerve azonban az itteni sajátóság viszonyokat és életkörülmé-

²⁶ Hienc, vagy hianc névvel jelölik Vas vármegye nyugati részén (és Sopron megyében fel talán Harkáig) lakó németséget. Bünker ezeket korábban ősi frank települőknek tartotta, később feladta e nézetét és II. Géza korára tette letelepedésüket (Typen von Baurnhäusern aus der Gegend von Oedenburg, Das Bauernhaus in der Heanzerei). A hienc, vagy hianc nevet Bünker (das Bauernhaus in der Heanzerei) és Hermann (Osztrák-magyar monarchia írásban és képen IV. köt. 395. l.) a Henrik névvel hozza kapcsolatba. Helyesebb és természetesebb Graf Sauer magyarázata, aki egyszerű gúnynévnek tartja (Oedenburger Zeitung, 1922. IX. 10.).

²⁷ Bünker: Das Bauernhaus etc. 112. l.

²⁸ 1902-ben 18·80/0 a törvénytelen születésű, 1903: 21·80/0, 1904: 190/0, 1910: 160/0, 1911: 17·20/0, 1912: 21·60/0, 1913: 160/0, 1914: 150/0, 1915: 20·60/0, 1916: 13·70/0, 1917: 15·30/0, 1918: 140/0, 1919: 20·90/0, 1920: 200/0, 1921: 26·50/0.

nyeket, be kell látnunk, hogy egyedül a törvénytelen gyermekek nagy számából nem következtethetünk rögtön általános erkölcsi züllésre. Bünker szerint a sopronmegyei hienc nép könnyebb erkölcsé részben foglalkozásával függ össze. A sopronmegyei hiencék nagyrészt bortermelők, akik nemcsak termelik, hanem maguk is szorgalmasan fogyasztják az italt, és ezen körülmény is hozzájárul a könnyebb erkölcsi felfogás és hevesebb vérmérséklet kialakításához. Vas és Moson megye hiencéi, akik földművelők és állattenyésztők, sokkal szigorúbbak e tekintetben és ott a törvénytelen gyermekek száma is kisebb.²⁹

Bünker szerint³⁰ azonban még egy másik tényező is hozzájárul, nevezetesen a katonai szolgálat. A legények legtöbbször rendszerint már egész fiatalon van jegyese, sőt nincs is becsülete annak, aki mátká nélkül jár.

Feltűnő azonban egy másik jelenség, amelyet már kevésbé lehet szépítgetni, vagy mentegetni és az a falu vallási közömbössége. Már felületes szemlélet is meggyőzhet bennünket arról, hogy milyen csekély szerepet tölt be a vallás a nép életében. Vasár- és ünnepnapokon a templomok üresek, sem a katolikus, sem a protestáns hívők nem áldozzák e napot Istennek, hanem délelőtt a mezőn dolgoznak,³¹ délután pedig a kocsmába mennek. A kocsma és a mozi tele vannak, de a templomok néptelenek. Mi lehet ennek az oka? Azt hiszem, a hibát nem egyedül a népben kell keresnünk, habár az újabb idők vallástalan, materialista áramlata őket sem hagyta érintetlenül, de a vallási közömbösségnek és közvetve a nép elvadulásának részben az is az oka, hogy a községnek sohasem volt papja. Önálló plébánia itt nem volt, a falu filiálisa volt Ágfalvának, ott székelt a katolikus és később a protestáns lelkész, akik időnkint meglátogatták hiveiket. A pálosok, amíg itt voltak, pasztorációs munkát nem végeztek és nem kapcsolódtak bele a falu életébe. Hogy a vallás mily nagy nevelő tényező, azt ott látjuk legjobban, ahol hiányzik. A nép vadsága, szilajsága különben is régi keletű, már 1829-ben emiatt panaszkodik Berger János ágfalvi róm. kath. plébános, aki a fennmaradt Canonica visitatióban³² eképpen jellemzi a lakosságot: „Itt szünet nélkül folyik a tánc, hangzik a kurjongatás, mivel Wandorf a meghasonlás helye. Főként vasárnapokon, ünnepnapokon ide jönnek találkozóra a soproni kapások, a kézművesek, a katonák, a szolgák, az urasági kocsisok és a népsöpredék minden faja. A szembejövőeknek ocsmány dalokat, énekeket énekelnek, gyakran verekednek, káromkodnak, tetteikkel másokat megbotránkoztatnak, sőt gonosz példájukkal a zsengekorú fiatalokat is megrontják.“ Lehet, hogy ez az ítélet túlszigorú,

²⁹ Bünker: Das Bauernhaus in der Heanzerei. 115. l.

³⁰ Bünker: Das Bauernhaus etc. 115. l. Graf: Momente aus dem Ehe- und Familienleben der Hiencen (Vierburgenland. 1920. Januar).

³¹ E tekintetben Sopronban sem jobbak az állapotok. A legnagyobb ünnep is a mezőn találja a parasztokat.

³² Canonica visitatio, pag. 16. Ágfalvi róm. kath. plébánia irattára.

ő mint pap talán túlsötétnek látta az állapotokat, de hogy nem járt messze az igazságtól, azt igazolják a mostani viszonyok.

V. *Gazdasági viszonyok.* Sopronbánfalva gazdasági viszonyait illetőleg a multból is vannak feljegyzéseink. Igaz, hogy csak kisebb számmal és elvéve találunk adatokat a falu régi birtokmegoszlásáról, de némileg ez a néhány adat is bevilágít a régi jobbágygazdálkodásba. A legelső feljegyzésünk 1558-ból való;³³ a falu egy évvel előbb, 1557-ben került ismét Sopron város tulajdonába és az új birtokos sietett jegyzékbe foglalni a jobbágyok és zsellérek földjét. E jegyzék szerint

egész-telkes (ganz Lehen) volt	3
fél-telkes (halb Lehen)	13
negyed-telkes (Viertelhäusler)	8
udvarházas (Hofstadler)	1
kisebb birtokos zsellér	3
molnár	1
	29

A három egész-telkes kezén van 65 hold szántó, 22 napszám rét, és 2 hold szőlő. A legtöbb föld egy kézen van, 35 hold szántóföld.

A 13 fél-telkes 87 hold szántón, $14\frac{1}{2}$ hold szőlőn és 38 napszám réten gazdálkodik. Egyre jut átlag 6.6 hold szántó, 3 napszám rét és 1.1 hold szőlő. A leggazdagabb fél-telkesnek van 9, a legszegényebbnek 5 hold szántója.

A 8 zsellér birtokol $32\frac{1}{2}$ hold szántót, $16\frac{1}{2}$ napszám rétet és 7 hold szőlőt. Egyre jut tehát 4 hold szántó, 9 napszám rét és 0.9 hold szőlő. Az udvarházasnak nincsen szántóföldje, csupán 1 hold szőlője és 2 napszám réteje.

Nincs sok szántóföldje a molnárnak sem: csupán $2\frac{1}{2}$ hold és 2 napszám rét.

Van ezenkívül három $\frac{3}{8}$ háztulajdonos, akik 37 hold szántó, $3\frac{1}{2}$ hold szőlő és $11\frac{1}{2}$ napszám rét felett rendelkeznek. A leggazdagabbnak van 29 hold szántója és 8.5 napszám réteje.

A 29 birtokos összesen $221\frac{1}{2}$ szántó, 90 napszám rét és 28 hold szőlő felett rendelkezik; jut tehát egyre átlag 9.6 hold szántó, 3.1 napszám rét és 0.9 hold szőlő. A legtöbbnek van káposztás kertje és $\frac{1}{8}$, vagy $\frac{1}{16}$ rész szőlője.³⁴ Négy birtokos kezén van a szántók 42%-a és a rétek 30%-a.

Majdnem másfél évszázadon át nincs adatunk Sopronbánfalváról. Csak a XVII. század vége felé, 1694-ből kapunk egy kis áttekintést a gazdákról és zsellérekről. Ekkor már egész-telkes nincs.³⁵

³³ Sopron városi levéltár. Lad. G. Fasc. II. Num. 48.

³⁴ Az $\frac{1}{8}$, $\frac{1}{16}$ rész a mérőnek (itt valószínűleg pozsonyi mérőnek) $\frac{1}{8}$ vagy $\frac{1}{16}$ részét jelenti.

³⁵ Sopron városi levéltár. Lad. G. Fasc. II. Num. 51.

Fél-telkes	18
negyed-telkes	10
udvarházas	9
zsellér	22
kapás (Holden)	15
	74

Igen részletes, az adózókra, az iparosokra és az állatállományra is kiterjedő összeírás maradt fenn 1700-ból.³⁶ Ekkor volt

fél-telkes	18
negyed-telkes	10
udvarházas	9
házas zsellér (Kleinhäusler)	22
zsellér	32
más adózó	9
	100

A 18 fél-telkes gazdának volt 47 hold szántója, 14 font (Ⓔ) szöllője,³⁷ és 14·5 napszám rétje. Feltűnő nagy állatállomány felett rendelkeznek: 77 drb szarvasmarha és 5 ló van birtokukban. Adóba fizettek 67 frt 9 denárt.

A negyed-telkes gazdák helyzete már sokkal rosszabb. A 10 negyed-telkesnek csak 5 hold szántója és 1 napszám rétje van, de mindegyiknek van igás barma, némelyiknek 5–6 is (összesen 35 drb szarvasmarha és 2 ló). Adóba fizettek 18 frt 95 denárt.

A 9 udvarházasnak 21·5 hold szántója, 16 Ⓔ szöllője, 1 napszám rétje és 31 szarvasmarhája van. Taksájuk 17 frt 8 denárt tett ki.

A házas zsellérek száma 22, kiknek kevés a földjük (7 hold szántó, 1 napszám rét), de nagy az állatállományuk (37). Taksájuk 14 frt 40 denár.

Az utolsó kategóriába sorozott 32 zsellér és iparos³⁸ közül csak háromnak van földje (10¹/₂ hold szántó, 20 Ⓔ szöllő). Adójuk 7 frt 55 denár. Az egész falu 126 frt 29¹/₂ denárt fizetett adóba.

Ha a régi statisztikát áttekintjük, feltűnő, hogy milyen nagy a község állatállománya. Földjük kevés, mert csak 90 hold szántó, 50 Ⓔszöllő, 17¹/₂ napszám rét van birtokukban, de van 180 drb szarvasmarhájuk és 7 lovak.

Sajnos, a későbbi évekből híjával vagyunk az ilyen kimerítő, részletes statisztikai táblázatoknak és a feljegyzések meglehetősen gyérek, szűkszavúak lesznek.

³⁶ Sopron városi levéltár. Lad. G. Fasc. II. Num. 52.

³⁷ A font (Ⓔ) évekkal ezelőtt ezen a vidéken a szőlőkre használt mértékegység volt. Bánfalván egy fontra 60 négyszöglet számítottak. Sopronban 120 négyszöglet volt egy Ⓔ.

³⁸ Az iparosok következőképpen oszlanak meg: szabó 4, cipész 4, takács 3, pintér 2, kovács 2, posztós 1, mészáros 1, molnár 1, közelebről meg nem jelölt iparos 3.

Az 1701. évből van ugyan egy kimutatásunk,³⁹ de ez csak összegezi a különböző gazdasági kategóriákhoz tartozó földeket.

A fél-telkesek kezén van.....	307 ⁶ 129	hold 18	napszám rét,
a negyed-telkesek kezén van....	128 ⁶ 49 ¹ / ₂	hold 5	napszám rét,
az udvarházások kezén van....	92 ⁶ 4 ¹ / ₂	hold —	napszám rét,
	527 ⁶ 183	hold 23	napszám rét.

Megtudjuk azt is, hogy

fél-telekhez tartozik.....	10 ⁶ 5	hold 1	napszám rét,
negyed-telekhez tartozik.....	5 ⁶ 2 ¹ / ₂	hold 1	napszám rét,
udvarházhoz	2 ¹ / ₂ 1 ¹ / ₂	hold 1/2	napszám rét.

Arról is értesültünk, hogy a földadó 1⁶ szőlő, 1 hold szántó, vagy 1 napszám rét után minőség szerint 5, 3 és 2 denár; az állatadó egy darab használható ökör, tehén vagy ló után 5 denár. Mesterség után 25 denár jár adóba.⁴⁰

Az 1715-i összeírás Sopronbánfalváról csak gyér adatokat tartalmaz. Jobbágy van 25, zsellér 11. Szántóföld 171³/₄ köblös, rét 27 kaszás, szőlő 190 kapás.⁴¹

A következő összeírás 1767-ből,⁴² közvetlenül a nagy úrbéri szabályzat kiadása után maradt fenn a faluról. Ekkor volt:

udvarházás.....	87
házas zsellér.....	24
háználküli zsellér	22
a pálosokhoz tartozó ház-as zsellér	14
	147

A belső telekhez tartozott	81 ³ / ₅	pozsonyi mérő,
külső telekhez tartozott	333 ⁴ / ₃₂	hold szántó,
	68 ¹ / ₂	napszám rét.

Az évi robot volt:

két igás állattal	989 nap,
napszámban.....	2674 nap.

Adóban 97 forintot fizetett a község.

Az udvarházások mind törpebirtokosok.

97/8 holdja volt	1	gazdának,
73/8 holdja volt	3	»
5—57/8 holdja volt	28	»
4 holdja volt	18	»
2—3 holdja volt	9	»
1—1 ¹ / ₂ holdja volt.....	28	gazdának.

³⁹ Sopron városi levéltár. Lad. G. Fasc. II. Num. 55.

⁴⁰ Fél telek taksája 3 frt, negyed teleké 1 frt 50 denár, udvarházé 1 frt 25 denár, zsellérházé 40 denár. —

⁴¹ Magyarország népeisége a Pragmatica Sanctio korában. 1890. 118. 1.

⁴² Sopron városi levéltár. Lad. G. Fasc. II. Num. 61.

Jelenleg (1922-ben) a község területe 947 katasztrális hold.⁴³
E terület a következőképpen oszlik meg:

szántó	358 k. hold	(37·80/0),
kert	124 » »	(13 0/0),
rét	66 » »	(6·8 0/0),
szőlő	81 » »	(8·5 0/0),
legelő	16 » »	(2·2 0/0),
erdő	240 » »	(25·30/0),
nem termő terület	62 » »	(6·4 0/0).

A földnek harmada szántó, negyedrésze pedig erdő, tehát gazdaságilag kevésbé kihasználható terület. Az egész határ 144 birtokos között oszlik meg, kik legnagyobb részét törpebirtokosok. 141 az 1—10 holdig terjedő gazdaságok száma és csak háromnak van 10 holdnál nagyobb birtoka. Ha a nem termő területet és az erdőt leszámítjuk, maradt 645 kat. hold művelhető föld, amiből egy gazdára jut átlag 4 kat. hold. E szám mélyen alatta marad a soproni és sopronkörnyéki átlagnak, mely 13 kat. hold.⁴⁴ És a gazdák még e kis földhöz sem rendelkeznek elegendő állatállománnyal. A primitív gazdálkodás mellett a lakosság csak a legnagyobb nehézségek között tudja szükségleteit fedezni és miután földjük elég táplálékot nem nyújt, kénytelenek mint gyári munkások mellékkereset után látni. A gazdasági viszonyokra nézve jellemző, hogy a lakoságnak több mint fele, 1610 lélek ellátatlan. A szántóföldek jobbára a falutól északra húzódó széles dombhátakon vannak, míg az erdők délre és délnyugatra húzódnak. A búzatermés közepes szokott lenni, átlag holdankint 5 q-át termelnek, azonkívül árpát, kukoricát és burgonyát, amely utóbbi a kenyér mellett a legnépszerűbb táplálék. Elég fejlett a szőlőgazdálkodás, de csak kevés gazda termelhet eladásra is. A határforgalmi nehézségek itt a nyugati végeken a szőlőtermelést általában károsan befolyásolják. A sokféle adó és illeték annyira elvette a gazdák kedvét, hogy sokan már a szőlők kivágására gondolnak. A csempészeknek azonban jó, ha kissé veszélyes üzlet is a borcsempészet, mintán Ausztriában a bornak jobb ára van.⁴⁵ A veteményes kertek a község belterületén, a házak között és a házak mellett húzódnak. A kerti vetemények száma elég nagy, de a termés itt sem intenzív. Tekintetbe véve a kedvező csapadékviszonyokat, kerti veteményt oly bőségesen termelhetnének, hogy nemcsak a soproni piacot láthatnák el, hanem kivitelle is jutna. Jelentékeny azonban a község gyümölcsstermelése. 1895-ben 7075 gyümölcsfát írtak össze és azóta inkább emelkedett e szám. Főleg

⁴³ A sopronbánfalvi jegyzőség hivatalos adata. 1895 óta (terület 701 kat. hold) sokat vesztett a szántóföldek területe (akkor 385 kat. hold), míg az erdő (akkor 39 kat. hold), kert (111 kat. hold) és szőlő (57 kat. hold) terület növekedett.

⁴⁴ *Bünker*: Das Bauernhaus etc. 101. l.

⁴⁵ A csempészet az egész évben virágzik és a sűrű erdő miatt nehezen ellenőrizhető. Kivitelle kerülnek főleg tejtermékek, tojás, hús, zsír, bor.

alma, körte, szilva és őszibarack van bőven,⁴⁶ a fák minden különösebb gondozás nélkül bő termést hoznak, amelynek legnagyobb része a soproni piacon kerül eladásra. Szakszerű vezetés és irányítás mellett a gyümölcsstermelés terén nagy eredményeket lehetne elérni. Gyümölcsstermelő és -értékesítő szövetkezetet lehetne felállítani, mely a termelőktől összevásárolná és feldolgozná a gyümölcsöt. Gyümölcskonzerv, jam, szárított gyümölcs kelendő cikk lenne, de itt is, mint oly sok más helyen hazánkban, hiányzik a kezdeményezés és az üzleti érzéktől vezetett bátorság és a természetnek ezt a nagyszerű ajándékát nem használják ki. A gyümölcsösök tájképi tekintetben is nagyban fokozzák a vidék szépségét; tavasszal egy idillikus pasztelképhez hasonlít az alma-, cseresznye-, barackvirágok tengerében elrejtőző falu.

Állattenyésztése igen fejletlen és ha a jelen állapotait egybevetjük a multtal, határozott hanyatlást látunk. Egy kis statisztika rögtön érzékelhetővé fogja ezt tenni.⁴⁷

	1700	1860	1895	1916	1917	1918	1920	1921	1922
szarvasmarha..	180	198	326	408	454	432	392	445	382
ló.....	7	18	40	20	15	16	42	46	38
sertés.....	—	—	113	318	346	325	337	300	76
kecske.....	—	—	27	69	69	98	141	154	100

Régen elmúlt az az idő, midőn egy gazdaságra átlag 3—4 szarvasmarha jutott! Az állatállomány csökkenése nemesak az általános elszegényedésben leli magyarázatát, hanem abban is, hogy a legelőket, réteket az újabb időben nagyrészt felszántották és a jelenlegi gazdálkodás mellett a gazda nem tud elegendő takarmányt biztosítani állatainak. Régente majdnem mindegyiknek volt egy-két napszám rétje, most minden talpalatnyi földre szükség van. Sertést azelőtt majdnem minden háznál hizlaltak, de pusztító betegségek 1922-ben nagyon megapasztották számukat. Határozott jövője van a kecsketenyésztésnek; a kecske szerény állat, kevéssel beéri, fű, hulladék lomb számára mindig akad, teje pedig kitűnő, így a szegényebb családok számára nyújt jó és ízletes táplálékot minden különösebb befektetés és költség nélkül. Kevés a szárnyas jószág, méhészettel is csupán ketten foglalkoznak,⁴⁸ ha kedvező vadászterületük volna is, az állandó széljárás a méhtenyésztést igen megnehezíti.

Az erdők koszorú alakban fogják közre a falut, nagyrészt tölgyesek, bükkösök, de találunk gyertyánt, nyírt és elvétve fenyőt is. Tájképi tekintetben gyönyörű fekvést adnak a községnek és ellátják jó

⁴⁶ Alma 1963, körte 1263, cseresznye 225, meggy 252, őszibarack 589, kajszinbarack 30, szilva 1534, dió 262, mandula 282, gesztenye 672, eper 3.

⁴⁷ Az 1860-as évre vonatkozó adat: Sopron városi levéltár. Fasc. XVIII. Num. 19.513.

⁴⁸ 1895-ben volt 1085 baromfi és 45 méhesalád. Újabb adatunk nincs.

levegővel. A fát tüzelésre és építési célokra használják, egy részét mint rőzsefát árulják a falu lakói a soproni piacon.⁴⁹

A gazdasági viszonyokat jellemezve megállapíthatjuk, hogy rendkívül fejletlen gazdálkodású, túlszűfolt népségű községgel van dolgunk, ahol csak a legintenzívebb gazdálkodás lendíthetne valamit a nép sorsán.

VI. A lakóház. A hienc parasztházat Bünker és Graf tanulmányozta behatóan.⁵⁰ Bünker a soproni és sopronkörnyéki parasztházzal külön értekezésben foglalkozott. E két érdemes etnografus kutatásának eredményeit dolgozatunkban is felhasználtuk.⁵¹ Már előbb említettük, hogy Sopronbánfalva utcás település, mint a sopron-megyei hienc, magyar és horvát faluk legtöbbje. Az országút egyenesen a falun keresztül vezet, jobbra-balra az úttól keskeny telkeken épülnek a házak. A ház legtöbbször nem párhuzamos az úttal, habár elvéve ilyent is találunk, hanem merőlegesen épült reá. Mint Ágfalván, úgy itt is a főutcából sűrűn ágaznak ki a mellékutcák. A háztelekhez legtöbbször kisebb gyümölcsöskert is tartozik. Az egyes parcellák nincsenek egymástól elzárva, mert a ház egyik fala arrafelé úgyis lezárja a telket; erre ablakot nem is készítenek, az ablakok az udvarra néznek. Az udvar lehet nyitott vagy zárt; ha zárt, kőívvvel ellátott, vagy fából ácsolt kapu nyílik az utcára, hátul pedig élsővény, vagy fonott kerítés rekeszti be. Amint megfigyeltem, nagyobb a teljesen nyitott udvarok száma. Gyakoriak a részes házak (Teilhaus), egy ház nemcsak egy tulajdonosé, hanem ketten, hárman, sőt többen is osztoznak rajta.⁵² Néha ugyanazon telken 2—3 ház sorakozik egymás mellé. Gakori az is, hogy egy és ugyanazon család 2—3 nemzedéke lakik egy házban.

A házak száma Sopronbánfalván az utolsó 30 év alatt tetemesen gyarapodott. 1890-ben 234 lakott ház volt, 1900-ban már 309, míg jelenleg 370 a házak száma; egy házra jut átlag 8 ember. A szobák száma 1920-ban 826 volt, jut tehát egy szobára valami három ember. A házak anyaga többnyire kő vagy téglá; gyakran csak a ház alja kő, míg többi része vályogból vert fal. Sopronbánfalván régen gyakran volt tűz, ami részben a szalmaháztetőkre vezethető vissza. Jelenleg csak

⁴⁹ 1900-ban az őstermelés terén kereső volt 380, eltartott 560. Napszámos: kereső 177, eltartott 212. Ipar és bányászat: kereső 193, eltartott 297. — 1922-ben önálló iparos és kereskedő volt: cipész 11, molnár 5, pék 3, ács 3, kőműves 3, kocsmáros 3, fuvarozó 3, asztalos 2, lakatos 2, borbély 2, mészáros 2, bognár 2, szabó 2, kefekötő 1, bádogos 1, cserepező 1, szobafestő 1, mechanikus 1, kocsifényező 1, kávé 1, mozis 1, kereskedő 9.

⁵⁰ *Bünker*: Typen von Bauernhäusern aus der Gegend von Oedenburg, Das Bauernhaus in der Heanzerei. — *Graf Samu*: Das Bauernhaus in Westungarn (Oedenburger Zeitung, 1921. III. 27.).

⁵¹ A ház-tanulmányok terén Bünker kimondta az utolsó szót. Beható kutatásai után e téren újat nem mondhatunk.

⁵² A részes-ház Sopronban is általános, olyannyira, hogy egy háznak néha 10—15 gazdája is van.

a legszegényebbek házát fedi szalma, a legtöbbet cserép-, vagy palatető fedi.⁵³

Tekintsük meg a sopronbánfalvai gazda házatáját közelebről. Belépve az utca felé néző kapun az udvarra érünk, amely bizony csak a legritkább esetben tágas. Itt tartja a gazda a fáját, amely legtöbbször rözsefa, itt áll a kút is, amely kerek, ritkábban szivattyús, kő vályúval. Hátrább áll a sertésól, amely csak elvétele hidas, legtöbbször fából épült emeletes tákolmány, alul a sertésnek, felül a baromfiaknak. Nagyobb gazdaságokban pajta is van és egy külön elkerített helyen halmozza fel a gazda a trágyát. Lépjünk be most a gazda házába. Ha külön előszoba nincs, a konyhába érünk, mely többnyire az egész lakás közepén van. Kicsit sötét, de elég tágas helyiség, nagy tűzhellyel. A tűzhely manapság már zárt, kenyérsütésre is alkalmas, csak elvétele akad nyitott kemence. Sok család a konyhában étkezik, télen pedig ott melegednek. A konyha két feléről nyílnak a szobák: szobája a sopronbánfalvi gazdának többnyire kettő, nagy ritkán három van, de még a legszegényebb is a szobák egyikét tiszta szobának vagy vendégszobának (Faja' Zimmer) rendezi be. Szépen, jobbra modern bútorokkal berendezett és tisztán tartott szoba ez, itt tartja a háziasszony legszebb tárgyait. A szobák padlózata legtöbbször deszka, ritkábban föld, a konyhát téglaborítja. Az istálló legtöbbször egybe van építve a házzal, a gazda az állatait egy istállóban szokta tartani. A szénapadlás vagy az istálló felett van, vagy végighúzódik az egész ház felett. Azoknál a gazdáknál, akiknek szállójuk van, gyakoriak a házba épített pincék. Ilyenkor a ház valamivel magasabb a rendesnél, a pinceajtó az udvarra nyílik. Itt-ott régi divatú árka-dos házakat is látni és érdekes látványt nyújtanak a falu magasabb részein háttal a dombba beépített házak.

Az itt elmondottak ráillenek a típusos sopronbánfalvi német házakra. A tiszta frank udvarháztípust itt a mi vidékünkön nem találjuk meg, minél délebbre megyünk azonban a megyében, annál inkább uralkodó lesz a frank típus, végül Vas megyében (Felsőlvő vidékén) általánossá válik. Falunk sokkal közelebb is esik Sopronhoz, semhogy építkezési stílusát tisztán megőrizhette volna. Az újabb időben, főleg városi hatásra, mind gyakrabban épülnek kis kertek közepén zárt családi házak, melyek arevonalukkal az utcára néznek. Talán ez az a stílus, amelynek jövője van.

VII. Kulturális élet. A falu lakosságának 71%-a tud írni-olvasni.⁵⁴ Ez megfelel ugyan a magyarországi átlagnak, de a nyugatmagyarországi 86%-nak mélyen alatta marad. Itt tehát még sok a javítani való és e munkához kiváló, hivatásuk magaslatán álló, hazafias tan-

⁵³ 1900-ban a 309 házból: kő vagy téglalappal 166, alap kő vagy téglalappal, többi vályog vagy sár 137, vályog 1, fa 5. Cserép-, pala-, vagy bádogtetős 280, zsindeleg vagy deszka-tetős 12, nád- vagy zsuptetős 17.

⁵⁴ Az 1900-as adatot vettük, de azóta a viszonyok nem javultak. Az öregek véleménye szerint azelőtt egy tanító mellett is megtanultak írni-olvasni, most 8 tanító van, de a fiatalabb nemzedék alig tudja nevét helyesen írni. Mi lehet ennek az oka?

erőkre van szükség. Szellemi ügyek iránt itt általában nagyon kevés az érdeklődés. Könyv alig akad, protestáns családoknál megtaláljuk ugyan néha a bibliát, de vajjon olvassa-e a mai nemzedék? Talán egyetlen szellemi szórakozásuk az ujság és a mozi. A mozi minden vásár- és ünnepnap tart előadást és ha a mulatságos filmeket a tanulásosak kellőképpen kiegészítenék, tényleg igen hasznos és értékes kulturmunkát végezhetne. De nem hiszem, hogy a detektívdramák valami nagyon emelnék a község erkölcsi színvonalát.⁵⁵ Hitem szerint a község szellemi életének emelésén jótékonyan működhetne közre egy megfelelően irányított, ügyes programmal rendelkező, németnyelvű népművelési tanfolyam. Egy ilyen tanfolyam elüzné a téli esték unalmát, szórakoztatná, játszva tanítaná a népet, eleveniséget, színt, melegséget vinne bele a mostani rendkívül sivár társadalmi életbe.⁵⁶

Legényegylet vagy olvasóegylet nincs, de van 32 év óta fennálló és kitünően felszerelt tűzoltóegylet, amely soproni tüzesetek alkalmával is bebizonyította rátermettségét. Egy derék gazdaember derekasága és élelmessége hozta össze a felszerelést, aki nem nyugodott addig, míg különböző multságok jövedelméből tekintélyes pénzalapot nem teremtett, amelyből a szükséges felszerelési tárgyakat megvették. Sopronbánfalva német község és mint ilyen, nem maradhat el dalegylet nélkül. 1894 óta működik itt a Harmonia dalegylet, amelynek főleg gyárimunkások a tagjai.⁵⁷

Az ifjúságot két iskolában oktatják, van azonkívül óvoda is. Az állami iskola hét-tanerős, 350 tanulóval, a róm. kath. elemi iskola egy-tanerős, 120 tanulóval. A tanítás nyelve az I—II. osztályban német, a III. osztálytól kezdve magyar. A magyarosodás terén szép eredményt láttam; tisztá német szülők gyermekei rövidesen megtanulják a magyar nyelvet és szép kiejtéssel beszélnek. És azt hiszem, ha kellő tapintattal járunk el e téren és kényszert nem alkalmazunk, rövidesen még szebb lesz az eredmény.⁵⁸ A soproni középiskolákba is felkerülnek a bánfalvi fiúk; az 1922—1923. tanévben valami húszan jártak középiskolába. Azt hiszem, mélyebb változás a község életében akkor fog beállani, ha majd egyszer a sopronbánfalvi fiúk közül kerül oda pap, tanító és jegyző. Ők, akik a község fiai közül emelkedtek ki, ismerni fogják földieik hibáit és erőnezeit és talán hamarabb meg fogják találni a gyógyítás módját, eszközeit.

VIII. Népszokások. Nem lenne teljes a kép, amit Sopronbánfalváról kaptunk, ha nem szólnánk néhány szót az itteni jellegzetes népszokásokról.

Bredeczky Sámuel, aki talán először látta meg mi itt a szép,

⁵⁵ Kétségtelen, hogy a mozisok helyzete is elég nehéz, mert hazai filmiparunk még fejletlen, megfelelő külföldi filmek behozatala pedig nehéz, szinte lehetetlen.

⁵⁶ A sopronvármegyei népművelési bizottság ezt a falut eddig, ki tudja miért, teljesen mellőzte.

⁵⁷ A dalegyletnek 30 működő tagja van; a tűzoltóegyletnek 68.

⁵⁸ Az erőszakos magyarosítással előáll az a helyzet, hogy a gyermekek sem magyarul, sem németül tisztességesen meg nem tanulnak.

1803-ban könyvet írt,⁵⁹ amelyben sok érdekes dolgot őrzött meg számunkra a régi Sopronbánfalváról. Két érdekes népszokást is említ, melyek közül az egyik ma is megvan, a másik már csak emlék. Az egyik a búcsú, a másik a versenyfutás. A búcsút akkoriban husvét másodnapján tartották és rajta kizárólag csak a felnőtt fiatalság vehetett részt. Nemcsak a falu, hanem a város ünnepe is volt, mert a városiak e napon nagy számmal látogattak el a faluba. A táncmesternő házánál gyülekeztek a táncosok és a táncosnők. Itt párokba álltak és két legény vezetésével, akik borral telt kancsót vittek, víg zeneszó mellett megindultak a tánchely felé, amely fából ácsolt, virággal, fenyőgallyal feldíszített nyílt szín. Az előtáncos megkezdte párjával a táncot, jobbra keringőt. A kíváncsi városiak eleinte csak nézői voltak a mulatságnak, de később ők is kedvet kaptak, és vígan lejtették a többivel. Míg a legények és leányok táncoltak, udvaroltak, a kisebb gyerekek versenyt futottak. A versenyben leányok és fiúk egyaránt résztvettek; a díj jobbra ruhanemű, amit egy magasabb helyen tűztek ki a célnál. Először a leányok futottak, akiket egy férfi indított el. Adott jelre megindult a csapat és gyors futással rohantak át a célon. Majd a fiúk kerültek sorra, akiknél nő volt az indító. A verseny után a győztesek megkapták jól megérdemelt jutalmukat. A búcsút most ősszel, Kisasszonynapján tartják. Ünnepe ez az egész falunak, kora délutántól késő estig szól a zene, forognak a párok és folyik a bor. Kitűnő alkalom ez az általános duhajkodásra, mikor bevett fejek, elagyabugyált emberek jelzik, hogy búcsú volt.

A régi ceremóniás lakodalmak is lassan-lassan feledésbe mennek, ami a mostani nehéz viszonyok mellett érthető is.⁶⁰

IX. Befejezés. Tanulmányunk végére értünk és most befejezés-képen foglaljuk össze az eredményeket és tanulságokat. Kívánatos:

1. a rendelkezésre álló gazdasági erőforrások fokozottabb kihasználása;
2. a határforgalom megkönnyítése;
3. az esetleges földreformnál a község szegényeinek még a város kárára is való kielégítése;
4. beköltözési tilalom;
5. a nemzetiségi igények méltányos kielégítése;
6. a falusi intelligencia nagyobb aktivitása a község szellemi és anyagi életében.

A kép, amit adtunk, komor és leverő, de nem reménytelen. Bármily elvadult, szilaj legyen is a nép, hiszem, hogy évtizedekig tartó neveléssel életrevaló elemet formálhatunk belőle.

Winkler Elemér.

⁵⁹ Beiträge zur Topographie des Königreichs Ungarn. 1803.

⁶⁰ *Bünker*: Eine heanzische Bauernhochzeit (Zeitschrift des Vereins für Volkskunde in Berlin. 1900) című értekezésében írja le a lakodalmat. Tschurl Károly bánfalvi gazda könyvéből idézi is az ilyenkor szokásos beszédet (i. m. 301. l.). Tschurl Károly könyvében sok érdekes dolog van (Tschurl különben régi familia; egyik őse, Tschurl Ádám 1700-ban féltelmes gazda volt). A hiencek családi életéről érdekesen ír *Graf Samú*: Momente aus dem Ehe- und Familienleben der Heinzen (Vierburgenland. 1920. Januar).

Szemle.

Peake Harold, *The English Village, the Origin and Decay of its Community. An Anthropological Interpretation.* 8°, 251 lap. London, Benn Brothers Ltd. 1923.

Angliá falusi településeinek és mezőgazdasági rendszerének a Paleolitikumtól és az első vándorlásoktól a jelenkorig vezetett, sőt egy utolsó fejezetben a település jövőbeli alakulását is megrajzoló széles és jó irodalomra felépített érdekes leírása. Igen helyesen egész Európa benépesülésének s a paleolit és neolit emberfajok vándorlásainak egész képébe állítja be Angliát. Az ősidők vándorlásainak és településeinek ismertetésében, leírásaiban túlmegy a szigorú kritikával elfogadhatónak határain azon igyekezetében, hogy a folyamatokról, amelyeket csak hézagosan ismerünk, kerekded képet adjon.

A korai angol településben három típust különböztet meg, a Moorland-falut, amelyet a legrégebbnek, mediterránok által építettek tart, „alpin“ völgy-típusú falut és az erdei falutípust, mely jóval későbbi és az egy nyomásból kialakult két nyomásos gazdasággal kapcsolatos. Végigvezet bennünket a százszok, wikingek, normannok bejövételén és a gazdasági rendszernek mindenik által okozott változásain. Azután a százsz és normann rendszerek kiegyenlítődési folyamatán, amely — hála a normann energiának — nagyobb produktivitást hozott, ez pedig a népszám növekedését. Ez a juhtenyésztés felvirágzásának korszaka, mely eredetileg a szerzetesek nevezetesen a ciszterciák érdeme. Mint ismeretes, itt kezdődik Anglia gazdasági feléledése a gyapjúkivitellel. Ezzel párhuzamosan és e fejlődés természetes következményeképpen hanyatlak a „mannor“ (lovagbirtok, Rittergut) jelentősége s a rohamos népszaporodás s földszükség az első agrárforradalomra vezet, amely azonban, mint Angliában minden változás, nem robbanásszerűen, de fokozatosan következett be (1450—1600-ig). Kialakul a „parish“ (egyházközség, Kirchspiel), mint közigazgatási és gazdasági egység, de ez is csak fokozat, amely a következő nyugodtabb évszázad után ismét egy mozgalmasabb időhöz vezet el. Ezt lehet a második agrárforradalomnak nevezni (1730—1845).

Mindezeknek a fázisoknak egy-egy fejezetet szentel. Nagyon röviden végez azután, különösen arányban az őskor részletes tárgyalásával, a XIX. századdal. Foglalkozik a háború folyásával különösen a gondolkodás és erkölcsök átalakulása szempontjából és keresi az orvosságot ahhoz, hogy a magánérdekeit hajszoló embert ismét a közérdek szolgálatába lehessen állítani.

Bár a könyv nem földrajzi, hanem első részében tisztán prehistória, második részében pedig gazdaságpolitika és szociológia, a geográfus mégis rendkívül sokat fog benne találni, ami őt érdekelheti.

Gr. Teleki Pál.

Schréter Zoltán: *Az egi langyosvízű források.* (M. kir. Földt. Int. Évkönyve XXV. 1923.) 25 l. 1 térkép.

A Bükkhegység alján feltörő számos melegforrás közül Schréter részletes és gondos ösmertetését adja az egi források csoportnak, melyre fekvésénél fogva a magyar fürdőviszonyokban nagy jövő vár. Sajnos, a rádiumtartalmú kiváló források hasznosítása az 1918 óta bekövetkezett események miatt elodázódott.

— z.

Rozslozsnik P.—Schréter Z.—i. Roth K.: *Az esztergomvidéki szénterület bányaföldtani viszonyai.* (M. kir. Földtani Int. kiadv. 1922.) 128 l. 2 tábla és 1 térkép.

A természetesen elsősorban geológiai irányú terjedelmes monografiának bennünket érdeklő része különösen a bányászat története. (44—51.)

Leidenfrost Gyula: *Kalandozások a tengeren.* Egy tengerkutató naplója. Budapest, Stádium kiadása, 1924, 270. l.

Leidenfrost e pompásan illusztrált kötete a magyar tengerkutatás szegényke történetét örökíti meg. Bár emberföldrajzi vonatkozása alig van, megemlítjük e helyen a magyar tudomány e fájó emlékét, mert a magyar Adrián az első magyar tudományos tevékenységről számol be. —z.

Alfred Hettner: *Grundzüge der Länderkunde. I.: Europa.* Teubner, Lipcse 1923. 373 l. és 4 térképmelléklet. *Második kiadás.*

Hettner leíró földrajzának e második kiadása a háború jegyében készült. Már a terjedelmén meglátszik ez, hiszen csaknem az első kiadás felére zsugorodott össze. A német könyvpiac sem bírja el a drága könyveket.

Már az első kiadást is jellemezte szerzőnek rendkívül tömör stílusa. Nem volt ez akkor a világosság kárára, most azonban nem küzdheti le az olvasó azt az érzést, hogy ez a munka inkább felvilágosítást nyújtó igen-igen lelkiismeretes adatgyűjtemény, de kevésbé összefüggő olvasmánynak való. Például említem, hogy a spanyol félszigetre összesen 20 lap, a keleteurópai táblára 30 lap jut, amiből sok esik a nagyszámban közölt világosrajzú térképmellékletre.

Egyike a világirodalom legjobb leíró földrajzának és a világháború eredményeit elsőnek részesíti figyelemben. Sokan szemére vetették Hettnernek a természetes részek szerint való leírást, mely következképpen nem lehet mindig figyelemmel a politikai határookra. Ez a módszer a békekötések után újabb próbán esett át.

Igen jóleső a „Die Karpatenländer“ c. fejezet, mely ugyan mindössze 7 lap terjedelmű, azonban a kárpáti medence összefoglaló, igen világos földrajzi jellemzését adja. A földrajz egyik legnevesebb német tudósa állapítja meg itt, hogy ezek a területek együvé tartozók és, hogy „Ungarn zerstückelt“... „ohne natürliche Grenzen, in dieser Form ein kaum möglicher Staat“.

Kár, hogy ezt a megfontolt megállapítását éppen nem tárgyilagos állításokkal zavarja végül. Néhányat megjegyzés nélkül sorolunk fel:

„Erdélyben talán római idők óta oláhok, azaz romanizált dákok, maradtak fenn...“

„Magyarország kétségtelen urai a magyarok lettek és zsarnoki módon elnyomták a többi nemzetiségeket...“

„A magyarok kultúrájukat főként Németországból vették. A németeknek, sajnos, ez kevés hasznára vált; ellenkezőleg, a magyarok saját nyelvüket irodalmi nyelvvé fejlesztették és saját irodalmat létesítettek...“

A térképeken következetesen Ofen Pest szerepel s azonfelül csupa németnevelő város. Kivétel csupán Temesvár, melyet csodálatosképpen Debrecennel és Hódmezővásárhellyel együtt „nem igazi városoknak, hanem a nomádok sátorboraiból keletkezett, szétterülő, többnyire a sztyep kellős közepén fekvő óriás falvaknak“ mond.

Kogutowicz Károly.

De la Revelière: Europe centrale, étude d'incendie par. Paris, Vernet et Warin 1923, 86 l. 16°.

Mint a cím is mutatja, e kis könyv szerzője nincs megelégedve Középeurópának azzal az új rendjével, amelyet az 1919—20-i békekötések hoztak létre. Sok történelmi és kevés földrajzi érvet sorakoztat fel az egykori Magyar-Osztrák Monarchia fenntartása mellett. Történelmi és gazdasági alapon kimutatja az Osztrák Köztársaság életképtelenségét, Cseh-Szlovákia, Jugoszlávia és Nagy-Oláhország gyöngeit főleg néprajzi szempontból, végül azt a szörnyű igazságtalanságot, amit Magyarország feldarabolásával követtek el a vezető entente-hatalmak. A német egység megbontatlansága ellenben fáj neki. Angliát és Amerikát vádolja, hogy a katolikus Ausztria-Magyarországot széjjel szedték, a protestáns Németországot pedig kímélték. Utóbbinak és Oroszországnak ellensúlyozására szükségesnek tart egy erős dunai államot, amelynek magvát azonban a kis entente-ban nem találja meg.

Adatai nincsenek rendszeresen csoportosítva, nem is mindig pontosak, de legálább megvan az az elégtételünk, hogy végre akadt egy francia szerző, aki a mi javunkra téved. Általában véve liberális katolikus és legitimista szellem hatja át a szerzőt. Sok zavaros előadása közt talán legnaivabb a budapesti diplomáciai tesztet bemutatása, ahonnan az asszonyokat sem felejtí ki.

A fölvetett problémák megoldása sem jut kifejezésre szabatos formában. Legszívesebben látná a magyar trónon József főherceget, akinek nagyanyja Orléans-i hercegnő volt, de hogy mi és mekkora legyen az a terület, amelyen uralkodjék, azt nem mondja meg, valamint azt sem, hogyan képzei az elkövetett igazságtalanságok jóvátételét.

Az ellenünk intézett rágalom-hadjárat közepette örülni tudunk a rokonszeny illetén megnyilvánulásának is, de jobb prókátorokra volna szükségünk.

p.—

M. J. Brunhes, L. Eisenmann: La Tchécoslovaquie. Conférences faites à l'Union Française. Paris, G. Crès & Cie. 206 lap 16°.

Cseh-Szlovákiáról előadásokat tartottak Párizsban jeles francia tudósok. A gyorsírással lejegyzett szöveg könyvalakban is megjelent. Szó volt az új köztársaságról, sokféle szempontból; itt csak a földrajzi vonatkozásokról fogunk megemlékezni.

Cseh-Szlovákia földjét és népét Brunhes ismertette, az emberföldrajz híres művelője és tanára a Collège de France-on. Alulírott sohasem tartozott Brunhes rajongói közé, de a most megjelent előadásban foglalt kijelentések őszinte csodálkózással töltik el.

Elismeri Brunhes, hogy Cseh-Szlovákiában nincs valami nagy mértani és földrajzi egység, de szerinte ez nem árt egy ország szilárdságának, sőt az össze nem illő részekből összetakolt (disparate) államok képviselik az igazi földrajzi és politikai hatalmat. Ezzel az axiómával, aminek bizonyítását a szerző nem tartja szükségesnek, elintézi az újdonsült ország összes földrajzi képtelenségeit.

Még feltűnőbb az a mód, ahogyan Prágát mint a hernyóalakú állam fővárosát próbálja igazolni, mert itt még „bizonyítékokat” is sorakoztat fel. Neki ugyanis előadásaiiban kedvelt tárgya a peremfőváros (capitale marginale). Itt Prágát Párizsához hasonlítja, mert ez az utóbbi is három kisebb tartomány avélen fekszik és magához vonzotta az apró egységek forgalmát a középen fekvő vásárhelyekről.

Azt azonban nem említi, hogy Párizs Franciaország súlypontjában fekszik, úgy mint London Angliában, míg Cseh-Szlovákiának, ha van súlypontja, az Pozsony táján lehet, talán osztrák vagy magyar területen.

A határokról elismeri, hogy azok helyenkint kívánni valót hagynak hátra, de azzal vigasztalódik, hogy vannak Európában rosszabbul körülhatárolt államok, mégis életképesek!

Nagyobb baj, hogy nincs az országnak tengere, de ott a Duna, az Elba és ezekhez járul majd a szabályozás után az Odera. A másik előadó e tárgyban hivatkozni fog még Svájc példájára és azokra a jogokra, amelyeket Hamburg, Stettin és Fiume kikötőiben biztosítanak a békeszerződések e nagy jövőjű államalakulásának.

A népről szóló fejezet sem sokkal komolyabb, de belecsúszott egy kis őszinteség, amit a szerző nem győz hangsúlyozni. A csehek és szlovákok közt felmerült ellentéteket nyiltan bevallja, bár nem győz rajtuk eleget csodálkozni, hiszen szerinte a két nép származása és történelme (!) közös.

Még rosszabbul áll az ügy a többi nemzetiségekkel. A ruténeknek nincs más bajuk, mint hogy a magyarok elnyomták őket, de most cseh vezetés alatt szabadon fejlődhetnek (!). A német problémának egész súlyát érzi és összes nehézségeit bevallja Brunhes, de a magyarokat egész egyszerűen elsikkasztja.

A gazdasági kérdéseket Eisenmann párizsi egyetemi tanár mutatja be. Kevesebbet ferdít, de durvábban és igazságtalanabban támad bennünket, mint Brunhes. A szlovákoknál nemcsak az analfabéták nagy számát, de még a hektáronként számított hozam alacsonyágát is a magyar politikai rendszer rovására írja. Persze azt elhallgatja, hogy Magyarország nemzetiségei többnyire műveltebbek és jobb módban élnek, mint a határokon túl lakó, független államot alkotó rokonaik. A csehek is idegen uralom alatt jutottak műveltségük mai magas fokára.

A németekről annyit elismer Eisenmann, hogy a cseh ipart ők tartják kezükben. Azt is elismeri, hogy sok az a 19%, amit a lakosságból a hadsereg és a szabad foglalkozások elfoglalnak, mikor a francia közvélemény a maga 11%-át is túlmagasnak tartja — és méltán. Mindez azonban nem akadályozza meg a szerzőt abban, hogy gazdasági és társadalmi egyensúlyról példálózzon, mert a földművesek és iparosok arányszáma közt csekély a különbség. Egyúttal kinevezi a csehek Kelet és Nyugat hivatott közvetítőinek, nem csak azért, mert a földrajzi helyzetük erre állítólag kijelöli őket, hanem azért is, mert szlávok, a műveltségük pedig nyugati.

Földrajzot nem sokat lehet tanulni ebből a könyvből, főleg igazat nem, de annál több politikát. Brunhestől megtudjuk azt is, mi az oka ennek a sok szépítésnek. A cseheké az érdem, hogy a háború alatt szétrombolták a németek Mittel-Európáját. Ők közvetítették Párizsban a lengyelek és franciák között. (? Szerk.) Ők ismertették a szövetséges hatalmak előtt a középeurópai állapotokat. Vezető embereik Párizsban, Londonban és Washingtonban tárgyaltak a nyugati hatalmak politikusaival.

Meg kellett érnünk, hogy a pángermánizmus ellen folytatott négyszáz éves küzdelem után mi legyünk a Drang nach Osten előőrsei és a csehek négyszáz éves szolgásgát után mint szabadítók szerepelhessenek Középeurópában.

Apró közlemények.

Szláv geográfusok kongresszust tartottak f. év júniusában Prágában. Egyebek között a Kárpátok és a Balkán tanulmányozására bizottságot alakítottak. Lengyel részről kezdeményezés történt, hogy ebben a bizottságban nem szláv kutatók — nevezetesen a Kárpátoknak és a Balkánnak magyar és oláh ösmerői — is működhessenek. Szakosztályunk a nagyjelentőségű kérdésben tárgyalásokat indított.

Lengyel geográfusok Magyarországon. A szegedi egyetem és a budapesti közgazdaságtudományi kar geográfus professzorainak és hallgatóinak nyári látogatására viszonzásul októberben Sawicki professzor vezetésével a krakkói egyetem geográfus hallgatói ellátogatnak Magyarországra. Útirány: Körömcánya, Budapest, Esztergom, Győr, Veszprém, Badacsony, Keszthely, Pécs, Mohács, Szeged, Kecskemét, Debrecen, Hortobágy, Bükk-hegység, Miskolc, Tokaj, Kassa. A magyarországi fogadtatásról szakosztályunk gondoskodik, ne hogy megismétlődjék az a szegyenletes-nemtörődömség, mely a varsói egyetem tavaly nálunk járt geográfusait „körülövezte“.

Az új középiskolai tanterv. Hosszas tárgyalások után tető alá került az új középiskolákról szóló 1924. évi XI. t.-c. A tantervkidolgozó szakbizottságok 1922-ben kezdték meg működésüket. A földrajzra vonatkozó javaslatot Dékány István és Ember István készítették elő, de az annyira nem elégitette ki a sakköröket, hogy ez év januárius havában gróf Teleki Pál kezdeményezésére ellenmozgalom indult meg. Ennek eredményeképen

az Országos Közoktatási Tanács meghívott szakértők meghallgatása után (bizottság elnöke gróf Teleki Pál, előadója Dékány István, tagjai: Ember István, Kogutowicz Károly, Littke Aurél, Prinz Gyula, később Cholnoky Jenő) megváltoztatta javaslatait és ha nem is egészében, nagyjában mégis gróf Teleki tervezetét fogadta el. (Gimnázium I. 2, II. 2, III. 3, VII. 2 óra; reálgimnázium I. 2, II. 2, III. 2, IV. 1, VII. 2; reálskola I. 2, II. 2, III. 2, IV. 1, VII. 2, VIII. 1 óra.) Korántsem felel meg ez a geográfusok egységes véleménye szerint a mai követelményeknek, de mindenesetre haladás és nagy feladatok elé állítja a középiskolai tanárságot, valamint a tanárképzést is.

Sváje olaszországi szabadkikötője. Savona Svájnak a Savonától 8 km-re W-ra fekvő Vado-t szabadkikötőnek ajánlotta fel. Ezzel a rövidebb útvonallal a Franciaország felé irányuló forgalmat akarják Olaszország felé terelni.

Kéz A.

Új földrajzi intézet Innsbruckban. F. Sölch, az innsbrucki új egyetemi földrajzi intézet igazgatója, intézetét a grenoblei földrajzi intézet mintájára rendezte be és főképen Tirol emberföldrajzával kíván foglalkozni.

Kéz A.

A földbirtok megoszlása Lengyelországban. A lengyel statisztikai hivatal beszámol a nagybirtokok (50 hektáron felül) megoszlásáról (1923).

Lengyelország 36,676.820 ha-nyi területének kb. fele művelhető (17,776.963 ha) 48·5%, erdő (8,952.486 ha) 24·4%, legelő és rét (6,291.242 ha) 17·2%,

3,659.129 ha 9-9% más művelés alatt áll vagy terméketlen.

A nagybirtokok 14,186.605 ha-nyi területet (ebből erdő 6,742.501) az egész országnak több mint 38%-át foglalják el. Ebből az államé: 3,341.786 ha (2,602.786 ha erdő), egyházi vagyon: 227.462 ha, más közösség tulajdonában van: 132.879 ha, magántulajdon: 10,493.478 ha.

A nagybirtokok a különböző kormányzóságokban a következőképpen oszlanak meg: Polécia (1,658.019 ha), Poznavia (1,083.836), Warszawa (845.214), Wilno (822.280), Volhinia (753.420), Lwów (751.360), Lublin (742.432), Nowogrodek (667.693), Lodz (455.881), Kielce (493.841), Bialystk (394.641), lengyel Pomeránia (474.494), Kraków (337.952), Stanislawów (340.348), Tarnopol (493.034), Szilécia (187.778).

A magánosok kezén levő nagybirtokok tekintélyes része (4,010.450 ha) erdő, a földművelés alatt álló terület mindössze 3,844.407 ha), legelő: 951.908, kaszáló: 476.114, gyümölcsös és konyhakert: 69.555, mocsár: 161.111, tőzeg: 843.591, belterület: 116.678 ha.

A nagybirtokosok száma 19.457. Ezek közül 6254 birtoka 50—100 ha között, 8948-é 100—500 ha, 4255-é 500 ha-on felül van. Az 50—100 ha közötti birtokok 436.665 ha-t, 100—500 között 2,120.768 ha-t, az 500 ha-on felüliek 7,936.046 ha-nyi területet foglalnak el.

A nagy uradalmakból 1919-ben 13.000 ha-t, 1920-ban 28.000, 1921-ben 67.000, 1922-ben 52.000, 1923-ban 100.000 ha-t osztottak ki. 1924-ben 330.000 ha-t akarnak szétosztani. Ebből a területből 70.000 ha-t a leszerelt katonáknak, 250.000 ha-t polgári egyéneknek szántak.

La Géographie, 1924, V. Kéz A.

Új folyóirat. „Zeitschrift für Geopolitik“ címen K. Haushofer és E. Obst szerkesztésében ez év januárjában, Berlinben új időszzerű földrajzi havi folyóirat indult meg.

A Földr. didaktikai szakosztály május 15-iki (V.) ülésén *Karl János A természeti emlékek védelme és az iskola* címen tartott felolvasást. Vázolta a természeti emlékek védelme gondolatának fejlődését a külföldön és nálunk. Kifejtette, hogy a természeti emlékek megvédését minden művelt állam fontos teendőnek ismerte fel. Sőt ily irányú nemzetközi hálózat kiépítésén is fáradoznak hivatalos és magántényezők egyaránt. Ezt a célt szolgálta a múlt évi párizsi nemzetközi konferencia is. Nálunk is megvolt és megvan ma is az ilyen irányú mozgalom. Hazánkban főleg az erdészet fejt ki e téren nagy munkát. Nálunk a természeti emlékek védelmét az iskolaival szeretnék kezdeni. Az előadó néhány gondolatot vetett fel arra, hogy már az elemi iskolától kezdve a középiskoláig hogyan lehetne ezt a szép eszmét szolgálni (olvasmányok, kirándulások a szemléltető oktatás keretében). A felolvasás sok oktatást nyújtott, de még több gondolatot ébresztett és szépen kiegészítette a szakosztálynak a honismertetés kérdését felölelő idej előadásorozatát.

Horváth Károly a statisztikai adatoknak a földrajztanításban való felhasználásáról mondotta el sokévi tapasztalatait. A statisztikai adatokból csak keveset kell adni és csak azt követelni, ami jellegzetes és az összehasonlításokhoz szükséges.

A hatodik (június 12-i) ülésen *Ember István* dr. *A földrajztanítás módszerének logikai alapvetéséről* szóló szép és értékes dolgozatát olvasta fel. *Geszti Lajos*.

**A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG
TÁRSADALOMTUDOMÁNYI SZAKOSZTÁLYÁNAK**

folyóirata a

TÁRSADALOMTUDOMÁNY

Kéthavonként megjelenő tudományos szemle. Magyarország újjáépítését kívánja szolgálni oly módon, hogy a magyarság életproblémáit, nemzeti szempontok alapjára helyezkedve, a tudományos kutatás módszereivel tisztázza. Szerkeszti: *Bibó István* miniszteri tanácsos (Szeged, Egyetemi Könyvtár), kihez a folyóirat szerkesztésére és megszerzésére vonatkozó minden tudakozódás intézendő. Mutatványszámot kívánatra küld a szerkesztőség.

**A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG
EMBERTANI SZAKOSZTÁLYÁNAK** folyóirata az

ANTROPOLOGIAI FÜZETEK

(ANTHROPOLOGIA HUNGARICA)

Kéthavonként megjelenő többnyelvű folyóirat, mely a külföldi embertani kutatásokat, mozgalmakat, irodalmakat magyar nyelven, a hazai kutatások eredményeit pedig idegen nyelven is ösmerteti. Szerkeszti: *Bartucz Lajos* egyetemi magántanár (Budapest, VIII, József-utca 5. szám, III. 17.), kihez a folyóirat szerkesztésére, kiadására és megszerzésére vonatkozó minden tudakozódás intézendő.

Az emberiség érdeklődésének homlokterében ma a népfajok, a népélet és a néplelek tudományos kérdései vannak. — Hazánkban a

MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG

az, mely e kérdésekkel legtöbbet foglalkozik. A Társaság 1839-ben alakult; tagja lehet minden magyarúri egyén, aki ebbeli óhaját, nevének, lakásának pontos adataival és a Társaság valamelyik tagjának ajánlatával a Társaság Titkári Hivatalának bejelenti. Rendestagsági díj évi 10 kor. (az 1924. évre érvényes szorzószám egyezer); a rendestagság legalább három évre kötelező. (Alapítótagság címén a Társaság magánosoktól 200.000, jogi személyektől 500.000 koronánál kevesebbet nem fogad el. Jogi személy csak mint alapító léphet a Társaságba.) A Magyar Néprajzi Társaság néptanulmányi munkálatokat támogat, nyilvános fölolvasásokat és vándorgyűléseket tart; hivatalos közlönye a

NÉPELET

(AZ »ETHNOGRAPHIA« HARMADIK FOLYAMA)

című közérdekű havi folyóirat; ezt a tagok tagilletményül kapják. A folyóirat előfizetés útján is megszereshető; előfizetési alapára 10 korona, bolti alapára 12 korona. (Szorzószám a mindenkori könyvkereskedői szorzószám; ezidőszertint hétezer.) Tagsági díjak, előfizetési pénzek a Magyar Néprajzi Társaság Pénztára (Budapest VIII, Múzeum-körút 14/16.), tudakozódások, bejelentések (válaszbélyeggel) a Magyar Néprajzi Társaság Titkári Hivatala (Budapest VI, Városliget, Iparcsarnok) címére küldendők.

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG EMBERFÖLDRAJZI SZAKOSZTÁLYA

BUDAPEST, VII. KER., ISTVÁN-ÚT 91-93.

A SZAKOSZTÁLY KIADVÁNYAI:

FÖLD ÉS EMBER

Régi évfolyamok még csekély számban kaphatók.
Egyes évfolyam 12-15 korona alapon.

*Kérjük a földrajz iránt érdeklődőket, szerezzenek új elő-
fizetőköt. Kedvezményes előfizetés ezidőszert 42.000 K.*

KOGUTOWICZ ZSEBATLASZA

Minden évben új kötet jelenik meg.

1922. Magyarország. (Új kiadás 1924 okt. 1-én jelenik meg.)
1923. Európa. (Új kiadás 1924 október 1-én jelenik meg.)
1924. Az idegen világrészek.
1925. Általános földrajz dióhéjban.

Egy-egy kötet alapára 4 kor. Kedvezmény az iskoláknak.

A szakosztály kezdeményezésére megalakult az

OKTATÓ FILM

országos szervezete.

Érdeklődők, előadók forduljanak közvetlenül az
»EMBERFÖLDRAJZI SZAKOSZTÁLY«-hoz,
BUDAPEST, VII. KER., ISTVÁN-ÚT 91-93. SZÁM.